

ŽIVLJENJE IN SVET

ŠTEV. 14.

V LJUBLJANI, 1. OKTOBRA 1933.

KNJIGA 14.

GIESE:

TOVOR (lesorez)

ČLOVEK USTVARJA NOVE VRSTE

Zvsemi sredstvi, ki so jim na razpolago, poskušajo učenjaki vsega sveta izpopolniti svet in ustvarjati kot pomočniki narave zmerom nove vrste. Da pa nastanejo te nove vrste, je treba vplivati na nosilce življenja, na kromozome, oziroma na gene, da se izvrši v njih mutacija.

Kromozomi so, kakor znano, sestavljeni iz stotin in tisočev genov. Vsak gen je nosilec določene lastnosti. V genih je ustaljen že pri spočetju »gradbeni načrt« nastajajočega bitja, njih sodelovanje postavlja na svet bitje, ki ne more biti drugačno nego je njih značaj. Nastajanje novih vrst pa tiči v mutacijah, skokovitih spremembah prejšnjih vrst. Mutacija se omejuje večinoma na nebitvene znake. Nakazuje pa pot, po kateri lahko nastanejo nove vrste. Gre samo za to, da določimo vplive, ki morejo gene tako spremeniti, da se »gradbeni načrt« predrugači v bistvenih točkah.

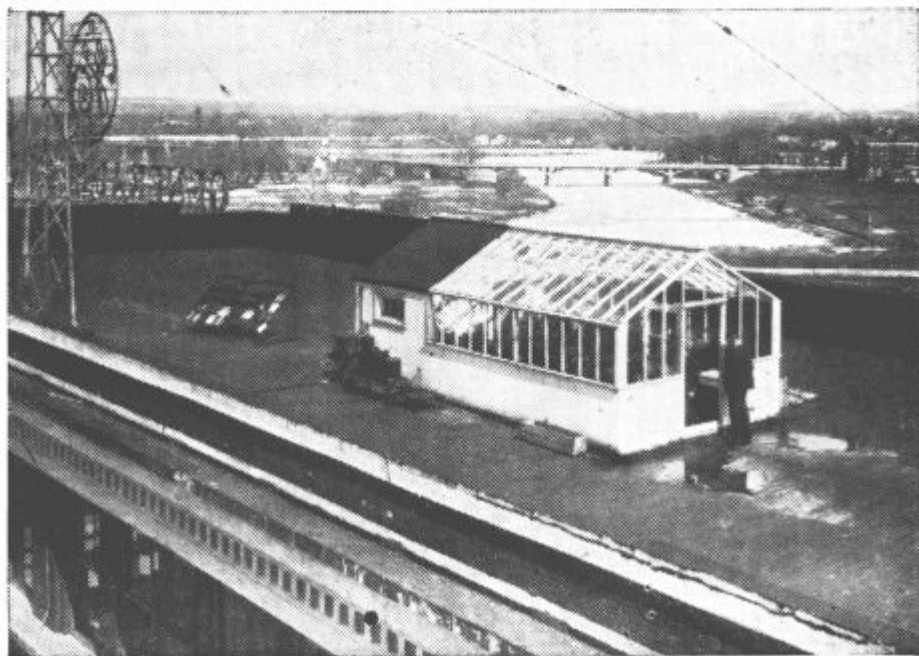
Te vplive so iskali v spreminjanju življenjskih pogojev. Poskušali so s kemikalijami, strupi, mamili, temo, barvano svetlobo, izčrpavanjem življenjskih sil in bog si ga vedi še kaj. Uspeh se ni hotel pojaviti, geni se niso dali spremeniti.

Tedaj so poskusili z Röntgenovimi žarki. Uspeh je prekosil vsa pričakovanja. Število mutant je naraslo čestokrat na 150kratno množino. Nastopali so vsi tipi mutacij.

Avtomatično kurjen rastlinjak na strehi znanstvenega laboratorija

N. pr.: znana sadna rastlina, ki jo Američani imenujejo grape fruit. Čeprav je štela komaj šest tednov in je bila 2 palca visoka, je cvetela. Lajiku se ne vidi to nič posebnega. Farmer pa ve, da se razcvete ta rastlina šele v 8. ali 10. letu, ko je dosegla že visokost nekoliko ped.

»Električni rastlinjak« na strehi General Electric Company, Shenectady

Pri drugih rastlinah se je pod vplivom Röntgenovih žarkov pokazala velika sprememba v rasti listov nasproti prosto rastočim rastlinam itd.

Učenjak zasleduje z vso pozornostjo vpliv Röntgenovih žarkov na korenine, steblo, cvet, liste. Če se človek razgleduje po takšnem poskusnem vrtu, se mu zdi, kakor da se uresničuje stari sen biologov, da bi poljubno spreminjali dedne znake živali in rastlin. Rastline, ki kažejo posebno dobre lastnosti, hitro rast itd., se uporabijo za poskusne gojitve. Gojitelji jih oplemenitujejo čedalje bolj, da bi dosegli nadrastline in nadživali. Bastarde izpostavljajo vsem mogočim težkim preizkušnjam, mrazu, vročini, dobrim in slabim tloom, žuželkam itd.

Čeprav človek že dolgo pozna vpliv žarkov X in katodnih žarkov, izkorišča znanost šele v zadnjih letih neslutene možnosti, ki jih proži žarilna energija za ustvarjanje novih vrst.

Čeprav so uspehi že danes veliki, ve znanstvenik dobro, da smo v tem oziru šele na začetku. Mutacija, ki nastane po obravnavi z Röntgenovimi žarki, je še vedno stvar slučajja. Z izbero in slučajem deluje človek.

Na strehi General Electric Company v Shenectadyju (USA) stoji n. pr. majhen rastlinjak. Od dneva v dan, od meseca v mesec so tu zbrane rastline pod najstrožjim nadzorstvom. Obsevajo jih z Röntgenovimi žarki 200.000 voltov. Postopek je vsakokrat drugačen. V malem rastlinjaku skrbno izmerjajo toploto in vlago. Tla segrevajo električno. Tudi tedaj, ko presadijo rastline za nadaljnje poskuse na prsto, jih stalno nadzorujejo.

V naravi je večina mutant (po mutaciji spremenjenih rastlin) določena smrti. Znanost pa je na najboljšem potu, da doseže z mutacijo nove uspehe in napredek. tk.

JADRALNO LETALO: START SE JE POSRECIL

NIKOLAJ GRUNDTVIG IN LJUDSKO VISOKO ŠOLSTVO

DR. VLAD. TRAVNER

Danska je mala država: brez Farörskih otokov in kolonij na Grönlandu meri 43.000 km² s 3.5 milijona prebivalcev. Zemlja je v splošnem rodovitna; le v sredini in ob zapadni obali Jütskega polotoka (Jütland) so obsežne pustinje, sipine in barja. Skoraj polovico (43%) dežele zavzemajo skrbno obdelana polja. Na travnike in pašnike odpade ena tretjina (32%), na gozde pa 8% površine.

Ogromna večina prebivalstva se bavi s poljedelstvom. Pridelujejo zlasti krompir, ječmen, oves, rž in zelenjavo. Drugi pridelki uspevajo slabo zaradi ostrega severnega podnebja. Glavni zaslužek daje kmetom reja domačih živali, pred vsem prašičev, govedi in konj. Bavijo se tudi z ribolovom in mornarstvom. Rudnin dežela nima razen malo železa. Pridobivajo le apno, kreda, glino, porcelanovino, granit in slab premog (na Bornholmu). Zato je industrija malo razvita. Znatnejše dohodke imajo samo žgalnice, mlini in pivovarne. Prometne zveze so dobre. Trgovina je večinoma pomorska in precej živahna. Izvažajo jajca, surovo maslo, meso (konserve), mast, loj, kože, živino in ribe (polenovke, slaničke, makrele oz. ostrige). Uvažajo pa zlasti les, premog, železo, galanterijsko blago in stroje. Edino velenje mesto je prestolnica Kodanj (Kjöbenhavn) s 720.000 prebivalci. Od ostalih mest imata le Aarhus in Odense nad 50.000 ljudi.

Življenjski pogoji so torej skromni. Kljub temu živi narod v velikem blagostanju. Skoraj vsaka kmetska hiša ima vodovod, električno razsvetljavo, centralno kurjavo, kopalnico, telefon, radio, pisalni stroj, udobno pohištvo, klavir, časopise in knjige. V obsežnih gospodarskih poslopih vidiš tovrstne avtomobile, električne hladilnike in najmodernejše poljedelske stroje. Vsak kmet redi 10 do 15 krav in obilo prašičev. Povsod vladata snaga in red. Ljudje so podjetni, žilavi, pošteni in verni, pa ne ozkosrčni in bigotni. Svojo domovino ljubijo nad vse. Pijančevanje, zapravljenost, prepiri in večji delikti so jim neznan. Kadar počiva delo — zlasti pozimi — čitajo leposlovne in znanstvene

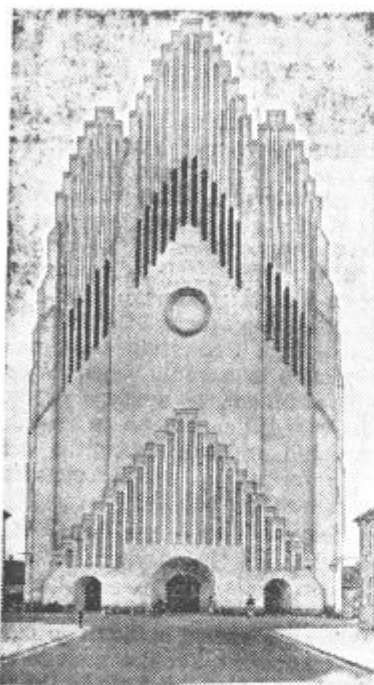
knjige, goje glasbo in druge umetnosti, obiskujejo strokovne tečaje in razne kulturne prireditve ali se bavijo s sportom. Razlike med kmetom in povprečnim meščanom skoraj ni. Tako je današnja Danska klasična dežela duhovne in telesne kulture, splošne prosvete in prave demokracije — sijajen vzgled vsem drugim narodom in državam.

Povsem drugačne so bile razmere na Danskem v prejšnjih časih. Do sredine preteklega stoletja so bili lastniki večjih posestev — tako zvanih »glavnih dvorov« — le plemiči. Kmetje so živeli na svojih malih zemljiščih (»kati«) kot najemniki v veliki bedi in nevedi. Še 1883. je ugotovila vladna komisija, da so bile higienske in prosvetne prilike na deželi večkrat nezadovoljive. Le polagoma, z vztrajnim in smotrenim delom je dosegel po naravi okorni in otožni danski narod srečo in blagostanje današnjih dni. Mož pa, ki mu je pokazal pota in cilje, mu ustvaril trdno podlago za nadaljnji vsestranski razvoj in ki zasluži zato po pravici naslov »preroka severa«, je bil začetnik danskega ljudskega visokega šolstva genialni Nikolaj Federik Severin Grundtvig.

Rodil se je 8. septembra 1783 v vasi Udby na otoku Själland kot sin tamošnjega pastorja. Gimnazijo in bogoslovje je obiskoval v Kodanju, kjer je zbudil že zgodaj s svojimi zgodovinskimi, bogoslovnimi in pesniškimi deli splošno pozornost. Nekaj časa (1808) je bil zasebni učitelj in nato pastor. 1810. je nastopil odločno proti tedanjemu površnemu pojmovanju krščanstva in bičal neusmiljeno napake evangeljske cerkve. Zato je dobil ukor konzistorija in le neradi so mu dovolili cerkveni predstojniki, da je smel pomagati očetu v duhovniški službi.

Po očetovi smrti (1813) je živel delj časa brez službe v prestolnici. 1821. je postal pastor v Praestö (Själland); naslednje leto pa pridigar (vikar) v Odršenikovi cerkvi v Kodanju. Tu je začel 1825. (s spisom »Protest cerkve«) borbo zoper racionalizem in nevero svojih rojakov zlasti z ozirom na delo vseučiliškega profesorja Henrika Nikolaja Clausena o katolicizmu in protestantiz-

mu. Zaradi sodne obsodbe in pritiska cerkvenih krogov, ki se niso strinjali z njegovimi nazori, se je moral odpovedati službi.

V Kodanju so zgradili originalno cerkev v spomin Nikolaju Grundtvigu. Poslopje je zanimiv eksponent moderne cerkvene arhitekture. 70 m visoki stolp spominja na mogočno fasado orgel

Ustanovil je s svojim somišljenikom Andrejem Gottlobom Rudelbachom v Kodanju »Bogoslovni mesečnik« (»Theologisk Manedskrift« 1825--28; 13 zv.), kjer je zagovarjal z vnmemo in uspehom svoje svobodoljubne in reformatorične konfesionalne ideje. Obenem se je bavil s preteklostjo in mitologijo nordijskih narodov, prevedel več del in objavil mnogo pesmi. 1832. je dobil spet dovoljenje pridigovati v Odrøshøjkovi cerkvi. To službo je opravljal do 1839., ko je postal pastor bolnice Vartov v Kodanju. Med tem je obiskal Angleško, kjer se je seznanil s tamošnjimi narodno prosvetnimi razmerami. To mu je dalo spodbudo, da se je začel baviti z ljudskim visokim šolstvom v teoriji in praksi. 1861. je dobil v priznanje zaslug naslov evang. škofa. Službo v bolnici pa je vršil do svoje smrti 2. septembra 1872.

Grundtvig je bil univerzalen duh: bogoslovec, zgodovinar, narodoslovec, je-

zikoslovec, pesnik, politik in organizator obnemem. Kljub vsestranosti je bilo njegovo delo enotno in harmonično. Vse svoje dolgo življenje in vse moči je posvetil samo enemu cilju: duhovnemu in materialnemu napredku svoje domovine in vsega človeštva. Bil je pravi ljudski mož in voditelj naroda, borec in delavec v najboljšem pomenu besede.

Kot bogoslovec je stremil v dejanju in besedi — zlasti v spisih »O pravem krščanstvu« (1844) in »Danska državna cerkev« — združiti najtesnejše luteranstvo in svoj narod. Tako je hotel ustanoviti svobodno dansko narodno cerkev, kjer bi bila vsaka občina neodvisna in kjer bi imele tudi manjšine, ki ne bi soglašale z duhovnim vodstvom, pravico, si izbirati po lastnem prepričanju svoje predstojnike. Edina podlaga krščanstvu naj bi bila očenaš in apostolska veroizpoved; zakramenti pa naj bi tvorili središče bogoslužja. Krščanski duh naj se kaže v praktičnem življenju, ne pa v liturgiji in dogmah. Ta nauk — grundtvigianizem — je našel v vseh protestantskih, zlasti pa v nordijskih deželah glasen odmev. Tako je n. pr. pod vplivom teh idej priznala danska vlada enakopravnost vseh veroizpovedi (1849), odpravila prisilni krst (1855) in dovolila, da smejo voliti občine svobodno svoje pastore (1857).

Kot zgodovinar in narodopisec je izdal več del, ki so izšla deloma po njegovi smrti (n. pr. »Pregled svetovne kronike« 1877). Najvažnejša Grundtvigova knjiga te stroke je »Nordijska mitologija« (1808), ki jo je pozneje (1832) predelal in na novo izdal pod naslovom »Simbolični jezik severa« (»Nordens Sindbilled Sprog«). V njej skuša tolmačiti stare pripovedke in pravljice severnih germanskih narodov iz zgodovinskega, modroslovnega in jezikoslovnega vidika. V to skupino spadajo tudi njegovi klasični prevodi starejših del nordijske književnosti kakor »Beowulf«¹⁾, »Historia danica« danskega Herodota Saks Gramatika (Saxo Grammaticus + 1208) in »Heimskringla« islandskega barda in borca Snorrija Sturlusona (+ 1241)²⁾.

1) Stari angelsaški ep, ki opisuje junštvo geatskega kralja Beowulfa, zlasti njegove boje z morsko pošastjo Grendel in z zmaji, katerim slednjič podleže. Ohranjen je v rokopisu iz 10. st.

2) Delo se imenuje po začetni besedi rokopisa in vsebuje mitologijo (Ynglingasaga) ter 16 norveških sag o kraljih. Važno je za starejšo kulturno zgodovino severa.

Idealno ljubezen do preteklosti severa izraža Grundtvig tudi v svojih epskih pesnitvah (»Optrin af Kaempelivets Untergang in Norden« 1808, »Haroldsaga« i. dr.) Posebno znamenit pa je kot avtor številnih vsebinsko in oblikovno dovršenih duhovnih (cerkvenih) pesmi. Objavljal jih je v raznih listih; skupno pa so izšle v 1880—89 pod naslovom »Poetiske Skrifter«. V njih se zrcali Grundtvigov značaj: neupogljivi življenjski optimizem, trdna vera v napredek človeštva, globoko versko čuvstvo in strastna ljubezen do domovine in narave. Grundtvig se je udeleževal tudi politično zlasti kot član državnega zbora (Folketing) v sporih med Dansko in Nemčijo oz. Avstrijo radi Schleswig-Holsteina v letih 1848—50 in 1864. Kot politik je bil liberalen; neustrašeno se je boril za ljudske pravice, svoboščine in za čast domovine. Vzor mu je bila angleška ustava.

Največje zasluge za svoj narod in človeštvo pa si je pridobil kot ustanovitelj ljudskih visokih šol. Za to delo je bil kakor ustvarjen. Vzrastel in živel je med preprostim narodom; zato je poznal vse njegove vrline in napake ter kulturne in materialne potrebe. Bil je mož širokega obzorja, vnet za občni napredek, idealist in praktik obenem. Videl je, da zapušča mladina — zlasti na deželi — šolo običajno že s 14 leti t. j. v dobi, ko se ji izoblikuje značaj in ko se pripravlja za praktično življenje. Zato sta pouk in vzgoja prav v tem času najbolj potrebna. Nadaljevalne šole pa so preveč enostranske in ne uvažujejo često vsakdanjih potreb. Tudi samo knjižnice in priložnostna predavanja ne zadostujejo, ker ne nudijo dovolj jamstva, da se jih poslužuje mladina s pridom t. j. da utrjuje svoja moralna načela v duhu človekoljubja in resnične demokracije. Zato je potrebno sistematično prosvetno in vzgojno delo. Pa tudi odraslim naj se nudi prilika, da izpopolnjujejo svoje znanje in spretnosti.

Tem smotrom služi ljudska visoka šola. Označa vsebuje dve zahtevi: prvič, šola naj bo visoka šola (vseučilišče) in drugič, biti mora ljudska. Bistveni znak visoke šole je svoboda: svoboda v ustroju, svoboda v izbori predavateljev in slušateljev, svoboda vesti in nauka. Toda ta svoboda ne sme biti anarhija. Zato mora imeti šola določen namen in delokrog, ki se ravnata po dejanskih potrebah. Poleg tega mora biti vseučilišče ljudsko t. j. namenjeno

najširšim — zlasti kmetskim, delavskim in malomeščanskim — slojem, ne samo izobražencem. Tem načelom odgovarja, da so ljudske visoke šole dokaj različne. Ravna se po krajevnih razmerah, gmočnih sredstvih, predavateljih in članih. Kljub raznoličnosti pa imajo mnogo skupnega.

Po Grundtvigovih načrtih naj bodo učni predmeti pred vsem praktični n. pr. naravoslovje, higiena, narodno gospodarstvo, knjigovodstvo, sedaj tudi strojepis, stenografija i. dr. Poleg tega naj bude te šole narodno zavest in človekoljubje. Zato se naj vrše tečajji in predavanja o domačem jeziku, zgodovini, književnosti, zemljepisu, narodopisju, etiki itd. Veliko važnost polaga Grundtvig zlasti na narodno glasbo in narodne šege. V te zavode pa načeloma ne spadajo predmeti, ki nimajo večjega pomena za vsakdanje življenje ali splošno izobrazbo kakor zgolj modroslovne teorije, metafizika, višja matematika itd.

Prvo tako ljudsko (kmetsko) visoko šolo je ustanovil Grundtvig 1844. v Rödningu (sev. Jütland). Splošno pa so se udomačili ti zavodi po 1866, ko se je zaradi vojne z Nemčijo in Avstrijo dvignila narodna zavest. Velike zasluge za to si je pridobil Kristijan Kolb.³⁾ Do 1894. so ustanovili Danci 146 takih šol pred vsem za kmetsko prebivalstvo. Zdaj so skoraj v vseh občinah. Vzdržujejo jih s članarino in prispevki države,⁴⁾ občin in zasebnikov. V mnogih krajih imajo posebna garancijska društva, ki jamčijo za obstoj zavodov. Skoraj vse te šole imajo lastne internate, kjer vzgajajo običajno moško in žensko mladino skupno. Predavatelji so vseučiliški in srednješolski profesorji, učitelji, zdravniki in razni drugi strokovnjaki. Pouk se vrši v splošnem po Grundtvigovih načelih in traja 3 do 7 mesecev, zlasti v zimskem času. Poleg praktičnih predmetov goje gimnastiko, narodno glasbo, petje, slovstvo in ples. V zadnjih letih so ustanovili slične zavode tudi za industrijske delavce n. pr. v Esbjergu (Jütland).

Delo ljudskih visokih šol dopolnjujejo številne izvrstno organizirane ljudske knjižnice in razna — zlasti dijaška in

³⁾ Kolb je bil izvrsten organizator in povsem praktičen človek. Prvotno je bil čevljar; pozneje je postal kot samouk učitelj. Neutešno hrepenenje po izobrazbi ga je gnalo v daljni svet.

⁴⁾ L. 1892 je prispevala država 120.000 kron; l. 1913 pa 160.000 kron. Novejših podatkov nisem mogel dobiti.

protialkoholna — društva, ki prirejajo povsod najrazličnejša poljudno znanstvena predavanja. Tako se vzgaja sebe sistematično ves narod in tako je postala mala Danska kulturna velesila. Morda imajo drugi starejši in številnejši narodi p o s a m e z n e večje mislece in umetni-

ke, četudi se je odlikoval danski narod na vseh poljih človeškega znanja. Toda kot celota prekašajo današnji Danci — oz. nordijski narodi sploh — vse druge.

DALJE

V novi NOVI

DR. A. DEBELJAK
NADALJEVANJE

Po nevihti, ki se je 12. VIII. izlila v zaledju, je nad Novi Vinodolski privršela ob vedrem vremenu gospa Burja in nagajala dva dni. Radi nje ni pristal »Zagreb«, ko smo hoteli na Rab. V jezi sem naredil strašen harakiri — na svoji sodobni srajci sklepanici (sklepalo = Reissverschluss). Za osveto pa smo napravili peš izlet proti Senju. Najprej smo prekoračili Medjo (Granica, obeljena veja kot meja, je tod neznana). Iz drage Teplo (v Nar. Encikl. »Tepe«) prinaša struja lep pesek v Novi. Zraven je posejano Povilje (Povile) »zadruškarska vas«, kjer smo občudovali vaško vseučilišče s 4 razredi in 28 otroki v kameniti škatlji. Vse hiše se pišejo Butković, kakor se na Otoku pri Cerknškem jezeru vsi Mulec. Vsak Butković ima še svoj prišvrk ali vzdevek. Eden njih, »Pašić«, nam je popisal podrtije frankopanskega gradu visoko na brdu, kjer še stoji kapela, križ in antar (altar), dalje zeleni hrib Plantaža. V siromašnem Povilju so ženske od nekdaj pridno povijale in o njem bi se smelo dejati kakor o Hercegovini: Citavi svet naseli, a sebe ne rasesli! Malo predaleč nam je Žernovnica, odkoder drži eden izmed obeh novljanjskih vodovodov, znanih po svoji čudodelnosti: odvadita te alkoholizma, samo pošteno moraš lokati iz njiju.

Senj. Čuvaj se senjske ruke! nas je svaril že Senoa. Razen tega se nam je videlo preveč 25 km v rodni kraj gospe Burje, da bi pešačili tja. Anglosaksonci in francoski čitatelji so nekaj zvedeli o Senju radi fate morgane, o kateri je poročal 11. VIII. Le Petit Parisien. Mesto spada med najstarše na Hrvatskem saj se je ustanovilo že za L. Tarkvinija Ošabnega v 6. stol. pred Kristom. Obiskal ga je, če smemo verjeti legendi, sv. Pavel apostol. Tega svetnika »je Hispanija očitno tako mikala kot Orient. Gotovo je vedel, da so podjetni in pustolovski Iberci, zlasti iz stare Andaluzije

Pogled na SENJ

proti desetemu tisočletju pred Kr. Azijcem prinesli svojo staro omiko. Je li poznal iberski izvor judovskega ljudstva, je li vedel, da je Andaluška pokrajina svetopisemski raj ali Eden (An-da), kakor nam je to pravkar razkril čudoviti prazgodovinar in razlagatelj Milosz?« (Saint-Paul en Corse, Figaro 3/8). Nekdanja Senia je nazadovala, kar se zrcali v naslednjem dovtipu: skopi ali štedljivi Senjani polento na ta način jedo, da jo pomakajo v senco rib... Kraljev poset v Senju je ilustrirala »Prager Presse« 1. VIII.

Nazaj grede smo v morju oplaknili kosti svojega rojstva. Ker imajo sladko prho le v lišanjskem kopališču, prinašam po polti vedno dovolj soli s seboj. Kadar je juha neslana, se nagnem z uhljem vanjo, pa je osoljena.

Nekaj dni prej sva se s tovarišem zakadila skozi zeleni Vinodol v Bribir, slaven po okamenelih školjkah, poljih, morskih ježkih, pa tudi po ostankih mastodonta, tapira, predpotopnega jelena.

»Glej, glej, kako sijajna koruza in nemška detelja!«

»Kaj ne bi uspevala, saj je med njo polno fig.«

»To so smokve, ne konjske fige.«

Krasni vinogradi, vir belkastemu cvičku. Snažne hiše, samo ulica nima lepšega naziva nego »Štale«: zato tudi gostilna nosi živinski izvesek: »Pri Jag-njetu«. Slikovit grad frankopanski.

»Ne da bi se bahal, ali vroče je, da bi se raztopil«, sopotá sopotnik podobno junaku iz Courtelineove komedije.

»Čudno, da kure tod ne nesejo trdo varjenih jajec! Zajtraj se nemara kuhan prebudim.«

»Tak sem kakor konj, ki ga je sv. Lenart zajezdil.« In vendar je čitati v po-

NOVI

smrtni ostalini francoskega biologa R. Quintona, da je človek rojen za visoko temperaturo: da ni iznašel obleke, ne bi bil nikdar ostavil ekvatorja (J. des Débats, 27. VII.).

Cesta je sicer dobro ustrojena, toda kraška, zato naporna. »Krš, krš« dela pod nogo. Ta »krš« pa je južna oblika sloven. Krasa, poudarja F. S. Copelandova v popisu Cirkniškega jezera, zahtevajoč, naj se vsaj za naše dežele v znanstvu rabi Kras za nem. Karst ali it. Carso (South Slav Herald 1/8).

»Koliko je še do Selca?«

»Čini se još daleko, znate«, odvrne krošnjar, »dalje nego je u istini. Ali videte več sami.«

Čudna reč, kako po vinogradih škržati znajo na pamet Lovrenčičevo pesem »Jug v okviru«. Ves čas jo živo in žurno žagajo, čirijo, ščrlijo, ščrkajo:

Žgi, žgi, žgi,
žejnim žgoče žarke žgi ...

Glej, čedna stavba z napisom Vodosprema Selce obeta v kratkem hladila. Toda joj, preko ceste razpeta mreža žic, posejana z mladimi lastovkami, mi je za-

sejala nezgodo: na golo glavo mi je kanil gorak ovcirek. Da mi je tam poli-femsko oko, bi bil oslepel ko biblijski Tobija. Otrebek je zadel smer na čeršeriko, nekdanje oko, v katerem je Descartes videl sedež duše. Spričo te oskrumbe »božjega templja« me ni v Selcu veselilo razbirati higienskih iveri na esperantskem hotelu niti občudovati veslarske vaje pomorščakov, pač pa se mi je mudilo v objem Tetine tekočine (Tethys).

Doma v Novem se nam je izkristaliziral prelesten sončni zatop. Debelušna Dunajčanka (mollig = debela in lušna) s slikarskim nagonom ga je srkala vase na molu ali gatu, kakor pravijo Primorci pristaniškemu nasipu. Je li to Judovsko dekle? Radoveden sem, ali je čitala dopisnico iz Kiela, tisto Nemško molitev zoper žide (besedilo v Prager Pr. 1/8):

Gospod, daj Mojzesa poslati,
da s svojimi odide brati
v Obljubljeno dežel nazaj.
Naj znova se do dna razporje
in trdno naj počaka morje
v stebreh vodenih ko nekaj.

Ko židje vsi v globokem žlebu
ozirali se bodo k nebu,
zaklopko stisni, o Gospod:
zaliž nje, konje in vozove,
na to ves svet te resno zove,
potem nastane mir povsod!

Blaznim šovinistom bi bil Starodnevni lahko v znatni meri ustregel okoli 20. VIII., ko je sionistični shod v Pragi združil nad 10.000 Judov. Seveda do 15 milijonov je še dolga pot.

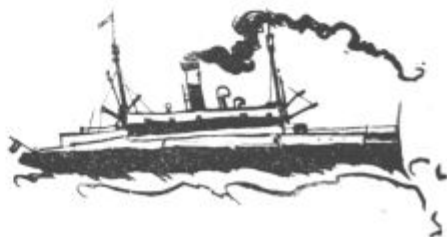
Zvečer je natakariča naštevala izbiro jedi, vmes je bil oslič.

»Kar prnesite!« se mi je zaletelo, tako da me je dekle pokaralo:

»Vi znate ščeto hrvatski, a govorite slovenski.«

Menj so se delale skomine po oslovinu, saj vedoma je še nisem užival, kakor sem n. pr. ocvrto mačko med vojno v Idriji. Toda na mizo ni prišel »i-a«, marveč riba oslič (merlucius vulgaris).

DALJE

O ZAČETKIH TEHNIKE

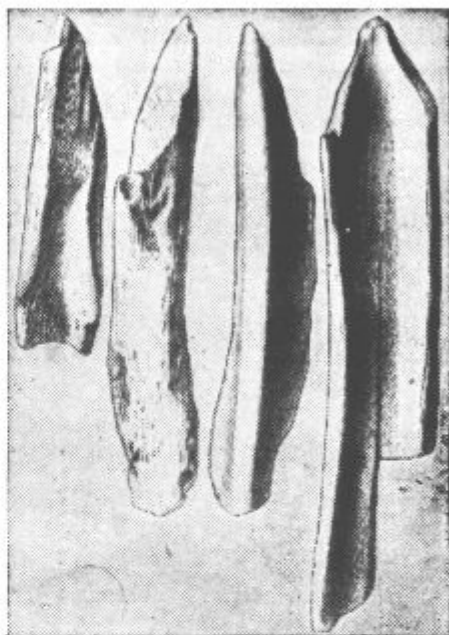
Po odkritjih 19. stoletja sega zgodovina človeškega rodu daleč v interglacialno ali moraa v starejšo diluvialno dobo. Našli so okostje Neandertalca in proučili njegove življenjske prilike. Ob švicarskih jezerih so zasledili ostanke prazgodovinskih naselbin na koleh in tudi izkopenine skandinavskih dežel nam pričajo o prvem človeku. V Severni in Južni Ameriki je živel človek baje že v starejšem terciaru, vendar pa smo navezani tu na negotove podatke, ker je šla Amerika pred odkritjem svojo razvojno pot. Tako so n. pr. poznali baker 7000 let pred nami.

Kdaj se je vzbudil pri pračloveku tehniški čut, je težko ugotoviti. Tehniško se je udeleževal najprej pri svojem primitivnem orodju, ki ga je izdeloval iz kamna, kosti in rogovine. Nekaj tega orodja se je mestoma do danes ohranilo. Kamen je odporen in najlažje kljubuje zobu časa. Starejši kameni dobi je sledila mlajša. Dočim zaznamujemo v starejši počasen in konstanten razvoj tehniškega udeleževanja, opažamo v mlajši neprimerno hitrejši tempo.

V človeku mlajše kamene dobe se je vzbudila tehniška misel in ga zvesto spremljala preko bakrene in bronaste, v železno dobo. Tedaj je obdeloval rodovitna prostrana polja, ki jih je v Evropi zapustila ledna doba, ko je toplo in suho podnebje razredčilo temne pragozde. Iz lovca je postal kmet in se pečal z živinorejo in kmetijstvom. Njegovo orodje iz kamna ni bilo več tako primitivno. Poznal je že specialnejše oblike, jih izpopolnjeval, obdeloval in ostril. Ploskve so skrbno izbrušene in vsepovsod najdemo med izkopaninami brusilne plošče iz peščenca. Lepo nabrušene sekire so z lahkoto oblikovale les za stavbe na koleh, ki so segale včasih daleč v jezero. Zidovje je delal prazgodovinski človek iz lesenega drogova ali iz tanjših vzporednih kolcev, ki jih je obmetal z vlažno ilovico. Orient pa je poznal že suho opeko, s katero si je gradil stavbe. Dežele ob vzhodnem delu Sredozemskega morja so prednjačile v prvi dobi naše zgodovine in so bile na višji razvojni stopnji kot Evropa.

V notranjosti Azije, Mezopotamije in v Egiptu se je razvila predilna obrt z navadnim kolovratom in doseгла višek. Tam so odkrili najstarejše predilne priprave in našli tudi krasne tekstilne proizvode.

Nihče ni mogel verjeti, da so iz prazgodovinske dobe, ker so malo zaostajali v precizni izdelavi za sedanjimi modernimi izdelki.

400.000 let staro koščeno orodje prebivalcev renske doline (original v prirodoslovnem muzeju v Mainz)

Iz mlajše kamene dobe datira tudi prva lončarska kolut. V Evropi jo najdemo mnogo kasneje. Kakor večina obrti, tako je bila tudi keramika še manualna. Toda polagoma so se uveljavljale bolj in bolj komplicirane priprave »stroji«. Za ga tedanje dobe nas spominja v principu na moderno nihalno krožno žago, le da se je poslužil človek mesto vrtečega kroga krožnega sektorja. Za vrtnje gred so služili vrtilni stroji najrazličnejših oblik na jermenasti pogon.

Med komplicirane »stroje« prištevamo tudi voz. Ta prvovrstni izum je nastal gotovo v mlajši kameni dobi v Orientu in prišel šele v bronasti dobi v Evropo. Izumili so voz kakor n. pr. tudi plug večkrat v prazgodovini in to na raznih krajih, ki so živeli neodvisno drug od drugega. Prvi voz je bil iz navadnega okroglega valjastega debla, ki je imelo na obeh stranskih ploskvah pritrjeno vreteno, na katero so navezali breme. Strokovnjaki pa si še danes niso na jasnem, kako je nastala kretalna prema s

sornikom, ki je prav svojevrsten izum. Brez nje je obračanje voza nemogoče. Kje neki je dobil človek slično primero? V naravi je ni našel in ravno zato prištevamo kretalno premo s sornikom pri vozu med najmarkantnejše izume.

Večji stik z grudo je približalo človeka kovinam. Spoznal je zlato in baker. Vzhodni Aziji, Egiptu in Grčiji so poznali

Najbrže se je pojavil na raznih krajih. Saj so ga poznali tudi Peruanci pred odkritjem Amerike. Po vsej priliki je nastal prvi bron 2500 let pred našim štetjem na Angleškem, kjer nahajamo oboje kovin, baker in cin, in vsebujejo bakrene rude mnogo cina. Zato so nazivali stari Grki angleško otočje Kasiteride, t. j. cinnasto otočje. Iz Anglije so pripeljale

Lovci iz ledne dobe: rekonstrukcija na temelju najdb pri Wallertheimu (original v prirodoslovnem muzeju v Mainzu)

baker že 5000 let pred našim štetjem. Mikala pa je človeka tudi blesteča bakrena ruda in skušal je dobivati iz nje čisti baker. Tako se je porodilo v 4. tisočletju pred našim štetjem livarstvo. Ker je livarstvo v zvezi z raznovrstnimi tehniškimi deli, je bil storjen s tem ogromen korak naprej. Tehniški čut pračloveka se je še bolj razvil.

V Španiji, ki je imela poleg Anglije največ bakra, se je razvila cela livarska industrija. Tam so izumili tudi najstarejši način drobljenja hribin, kot ga uporabljajo še v novejši dobi. Talili so v debelih ilovnatih posodah. V naših krajih pa se je pojavilo prvo bakreno orodje šele 2200 let pred našim štetjem. Imelo je še vedno obliko kamenega orodja. Ker je bil baker premehek, so bile priprave pomanjkljive. Šele ko so izumili trši in lažje taljivi bron, t. j. zlitino bakra in cina, se je orodje izboljšalo. Ne vemo točno, kje in kdaj so izumili bron.

trgovske ladje bron okoli l. 2000 v Egipt in na otok Kreto.

Baker je bil v bronasti dobi važen činitelj. V Srednji Evropi so ga največ pridobivali v Mitterbergu pri Bischofshofnu in okolici, kjer so izkopali tudi mnogo talilnih posod in livarskih žlic. To dokazuje, da so proizvajali bron kar na licu mesta iz rude in ga razpošiljali v obliki majhnih palčic po svetu.

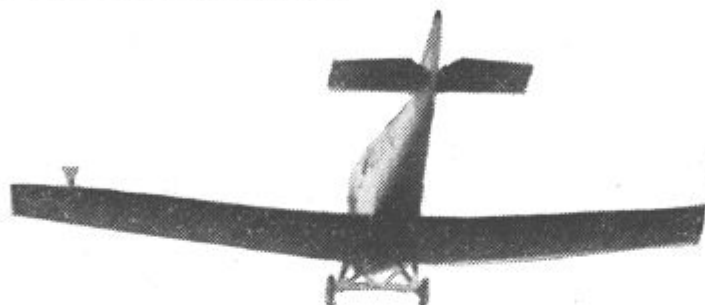
Človek je spoznal tudi železo. Sledila je okoli l. 1400 železna doba, ki se je uveljavljala najprej na obalah Sredozemskega morja. V Evropo je prišla šele štiri sto let kasneje. Ker so železne rude kakor hematit, limonit in karbonati medle barve, niso dolgo vzbudile pozornosti kakor blesteče bakrene rude. Pa tudi ne najdemo ležišča čistega železa kar tako v zemlji in posebno ne na vzhodu, ki nas je tedaj v razvoju nadkriljeval. Najstarejše železno orodje izvira iz zadnje mikenske dobe. V Srednji Evropi pa za-

sledimo samo železno orodje poznejših dob. Pridobivanje iz rude ni bilo več težavno, ker je imel človek že dovolj izkustev z bakrom, ki zahteva skoraj iste temperature pri livanju kot železo in je tedanji človek z lahkoto pri umetnem vetru dosegel 1000 do 2000°. Seveda pravi pomen in vrednost železa so odkrili pozneje, ko so našli način zvišanja trdote s pomočjo naknadnega žarenja in polivanja z mrzlo vodo. Okoli 500 let pred na-

šim štetjem so spoznali veliko vrednost manganovih železnih rud, iz katerih izhaja »noriško jeklo«.

Še le tu se začelja nov razvoj železne dobe. S pravilnim pojmovanjem vrednosti železa in jekla je prišlo človeštvo v širše in komplicirano tehniško življenje, ki je zajelo vse panoge. Dvigalo se je v vedno ostrejšem tempu do one tehniške razvojne stopnje, v kateri je še danes.

Zv. Š—lj.

ZRAČNI PROMET V AMERIKI

V ameriški zrakoplovbi se pripravljajo na veselo presenečenje; nekaj mesecev ali morda le še tednov mora poteči in izpolnilo se bo dolgoletno upanje, da se bodo po zraku prevažale najširše plasti prebivalstva. Samo eno letališče pri New Yorku ima dnevno že 90 prometnih startov; med temi gre 20 letal v Chicago, pet pa v daljno Kalifornijo. Da je promet po zraku res živahen, kaže dejstvo, da je neka železniška družba zaprosila za dovoljenje, da bi smela opustiti 2500 km proge, ker je preveč deficitna. Prometa po zraku v Ameriki se kriza ni lotila.

Letanje po zraku zdaj — vsaj v Ameriki — ne spada več med avanture. Z letali potujejo kot natakarice brhka dekleta; pravijo, da se jih za vsako izpraznjeno mesto ponuja na tisoče. Prva dama v državi, gospa Roosevelt, potuje skoraj samo še po zraku. 800 žensk ima pilotske izpite, mnoge med njimi stroge preskušnje za vodstvo prometnih letal. Vsega ima Amerika — razen vojaških — 7000 aktivnih letalcev; v preteklem letu je vstopilo v letalske tečaje nad desetisoče novincev. Po statistikah je ugotovljeno, da je vsaj 40 odstotkov potujočega občinstva že potovalo po zraku.

Zato pa je tudi res, da je letanje zdaj hitrejše, daljše, udobnejše, varnejše in cenejše kot je bilo kdaj prej. S hitrost-

mi 270 ali 275 km na uro se dajo proge iz New Yorka v Chicago namesto v 22 urah z brzovlakom opraviti v petih ali iz New Yorka v San Francisco namesto pet dni na železnici v 16 urah. Celo sonce potrebuje za to razdaljo 4 ure! Zračne proge družbe »Panamerica« segajo do Buenos Airesa, gori do polarnega ledu na Aljaski in tja globoko v notranje dele Kitajske. Sicer pa imajo za vožnje ponoči tudi že spalna letala, ki niso popolna le zato, ker se je treba za zdaj sleči še v upravnem poslopju in vstopiti v samih pižamah. Dalje obratujejo »tiha« letala z motorji na ležiščih v gumiju, velikimi vijaki, ki se vrte bolj počasi in kabinami, ki so zavarovane pred ropotom, tako da so za potovanja prav tako udobna kot Pullmanovi vozovi. V teh letalih ni ropota, tresljajev in slabega zraka, tako da se potnik ob vsakem vremenu zaveda tega, da je pot po zraku samo užitek in dobiček. Opremljena so z različnimi pripravami, ki omogočajo vožnjo v vremenu, ko morajo celo ptice počakati na zemlji. Pri vsem tem pa je vožnja zelo poceni; saj stane vsak kilometer komaj okroglo dva dinarja.

Zračni promet je iz gospodarskih razlogov tudi zelo plodonosen za obratujoče družbe; izračunali so, da se stroški zaenkrat približno krijejo z izdatki. Seveda pa stremijo vse za tem, da bi po

možnosti zmanjšale režijo. Zato so začele izboljševati letala in izdelovati nove težke aparate z močnimi motorji, toda majhnimi ploskvami. Manjše letalo z 8 do 10 prostori se da lažje polniti in je cenejše, če vozi večkrat dnevno. Namestu treh motorjev imajo novejša letala samo dva ob strani trupa, kjer tudi boljše delujejo vijaki. Država je določila, da morajo letala z enim motorjem leteti povprečno vsaj 600 m visoko. Da vozijo še hitrejše, lete zdaj v 2000 do 3000 m višine s kompresorji in pridobivajo s tem 10 do 15 km na uro. Hitrost obratov se da stopnjevati kot pri avtomobilih; dobiček je razen ostalega spet 10 km na uro. Kolesje za vožnjo po tleh se da v zraku potegniti pod nosilne ploskve ali v prostor za motorje, kar spet zmanjša odpor in poveča hitrost za 25 km na uro. S temi izboljšanjmi leti nov tip Boeingovega letala s 1400 konjskimi silami 300 km na uro ter vozi s seboj tri osebe za službo, 10 potnikov in tovor. Zaradi težav pri pristanku, ki zaradi velike hitrosti ni zmerom brez ne-

varnosti, imajo ta letala pripravljene posebne zračne »zavore« v obliki stranskega krmila ali zaklopcev na zadnji strani nosilne ploskve, ki povečajo vzgon in zmanjšajo hitrost.

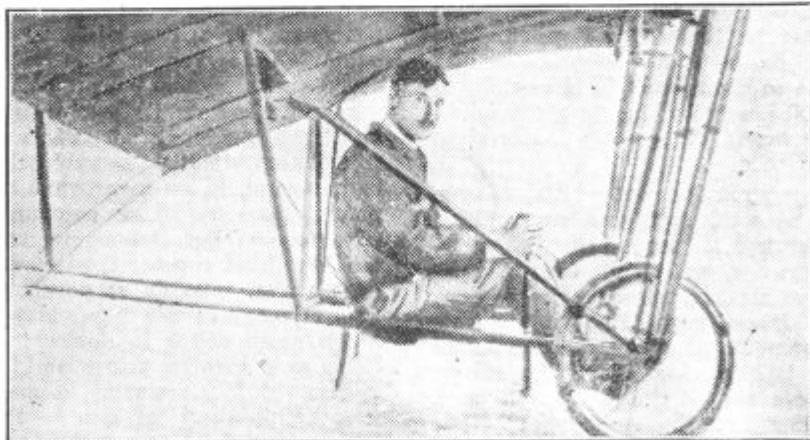
Letala in celo motorji za letala ostare tehnično mnogo prej kot se izrabijo. Zato ni treba letalcem paziti nanje, temveč jih lahko v dveh ali treh letih, ko lahko tekmujejo z ostalimi, izrabijo do skrajnosti. Nekatere družbe forsirajo zato hitrost, druge pa sploh dnevno menjavajo pilote in imajo svoja letala dnevno v zraku po 6 do 9 ur. Torej dan za dnevom po 2500 km! Obenem pa poskušajo, kako bi to daljavo še prekosi- le. Zato ni čudno, če je povprečno ameriško prometno letalo prevozilo letno do 150.000 km (francoska n. pr. samo 20.000). Velike dobičke spravljajo zrakoplovne družbe tudi s hitrostjo, dasi se piloti pritožujejo, da imajo zdaj za daljše proge enake dohodka (po 450 dolarjev mesečno). Stroški za gospodarje niso veliki, za prihranek časa pa posebno Američan rad plača nekaj več. b. g.

20 LETNICA

PRVEGA POLETA ČEZ SREDOZEMSKO MORJE

Danes, ko so razpletene zračne proge širom zemeljske oble, ko je letenje že nekaj čisto vsakdanjega, si težko predstavljamo, kakšno junaštvo je bil še pred 20 leti vsak polet na količkaj večjo razdaljo in nad količkaj nepriljudnim terenom. 23. septembra

Garros se pa ni odlikoval samo kot pogumen sportni letalec in akrobat, marveč tudi kot duhovit letalski konstrukter, ki je obogatil nova zračna vozila z marsikako koristno novostjo, ki je pripomogla do naglega razvoja letalstva. Garros je bil

je poteklo 20 let, kar se je znameniti francoski letalec Roland Garros spustil s primitivnim letalom lastne konstrukcije čez Sredozemsko morje in srečno pristal v Afriki. Garros, ki je takrat, kakor danes Lindbergh, vzbudil občudovanje vsega sveta, je startal na rtiču Frejus in pristal onkraj morja v Bizerti.

oni, ki je uvedel na bojnih letalih streljanje skozi propeler, ki je enosedežna letala vobče šele usposobilo za boj. V svetovni vojni se je odlikoval Garros po izredni hrabrosti in drznosti, ki je francoski aviaciji pripomogla do marsikake lepe zmage v zraku. Padel je na fronti, ko se je ob neki priliki v slepem pogumu sam spustil v boj s sedmimi nemškimi letali.

IZ „MINIATUR“ MARIJANA ŽELJEZNOVA-KOKALJ

S CESTE

Ljudje teko od vseh strani. Pred vrati se tre množica. »Kaj je? Kaj se je zgodilo?« sprašuje drug drugega. Nihče ne odgovarja. Napeto zre vsakdo proti odprti in razkopani veži.

Reševalni avto se zakadi med radovedneže, ki se mu ognejo v velikem loku.

Strežaji prineso mladega delavca. Težko sope.

»Kaj mu je?« gre od ust do ust.

Brezposelni z rokami v žepu dé: »Malo se je najedel plina!«

Krohot.

»Nič hujšega!« Radovedneži se razhajajo nezadovoljni. Ni jim bilo dovolj strašno.

KRIZA

Pred izložbenim oknom se ustavi z vozičkom priletna mlekarica in njena brhka hčerka.

»Mati« dè hči, »to-le svilen oedejo bi imela rada.«

Mlekarica ogleduje in reče: »Lepa je. Pojdi vprašat koliko stane!«

In ni bila predraga za nju, ker sta kmalu naložili zavojček na voziček ter zadovoljni počasi stopali po tlakovani ulici proti predmestju in odtod v vas, skrito v zelenju sadnega drevja.

ČE MOŽ PONOCUJE ...

Ključ je zarožljaj, vrata zaškripala.

Žena se je potuhnila kakor da spi.

Nerodno se je preril med stoli in omarami do postelje in se začel slačiti. Gumb mu je zdrknil na tla, ovrtnik odpadel. Ko je pobiral ovrtnik, je padla ovrtnica. Zaklel je in sunil v postelj. Padel je na postelj s tako silo, da se je zazibala. Začel se je sezuvati. Treščil je prvi čevlji ob tla, butnil drugega daleč od sebe, da je priletel v omaro, se odbil in še trenutek drsel po gladkem parketu. Jel je dvigati noge, da bi jih spravil k počitku pod oedejo. »Vraga,« se je jezil in potil od napora. »In ona spi, spi... Takšne so ženske!« Nazadnje se je prevrnil in obležal med mehкими blazinami. »Kakšen revež je človek, če je sam...« Nenadoma se je zasmeljal. Spomnil se je vesele družbe pri »Kozlorogu«. Obrnil se je na drugo stran. Težko je zadihal in pehnilo se mu je. »O, joj, sveti Urh!« je zavpil in že je letela smrdljiva pijača iz njega.

Žena je vstala in molče odšla po cunje in vodo. Mož je še vedno bruhal in se bal ženinih očitkov. Molče je popravljala.

»Preveč sem pil!«

»Kaj ti morem pomagati. Če sam ne veš, kdaj imaš dosti. Pij vodo!«

Pohlevno je posrebral nekaj kapljic. Ko je žena že legla v svojo postelj, jo je vprašal: »Zakaj me pa nisi ozmerjala?«

»Kdo bi se s pijancem kregal!« je odvrnila. »Lahko noč!« in ugasila elektriko.

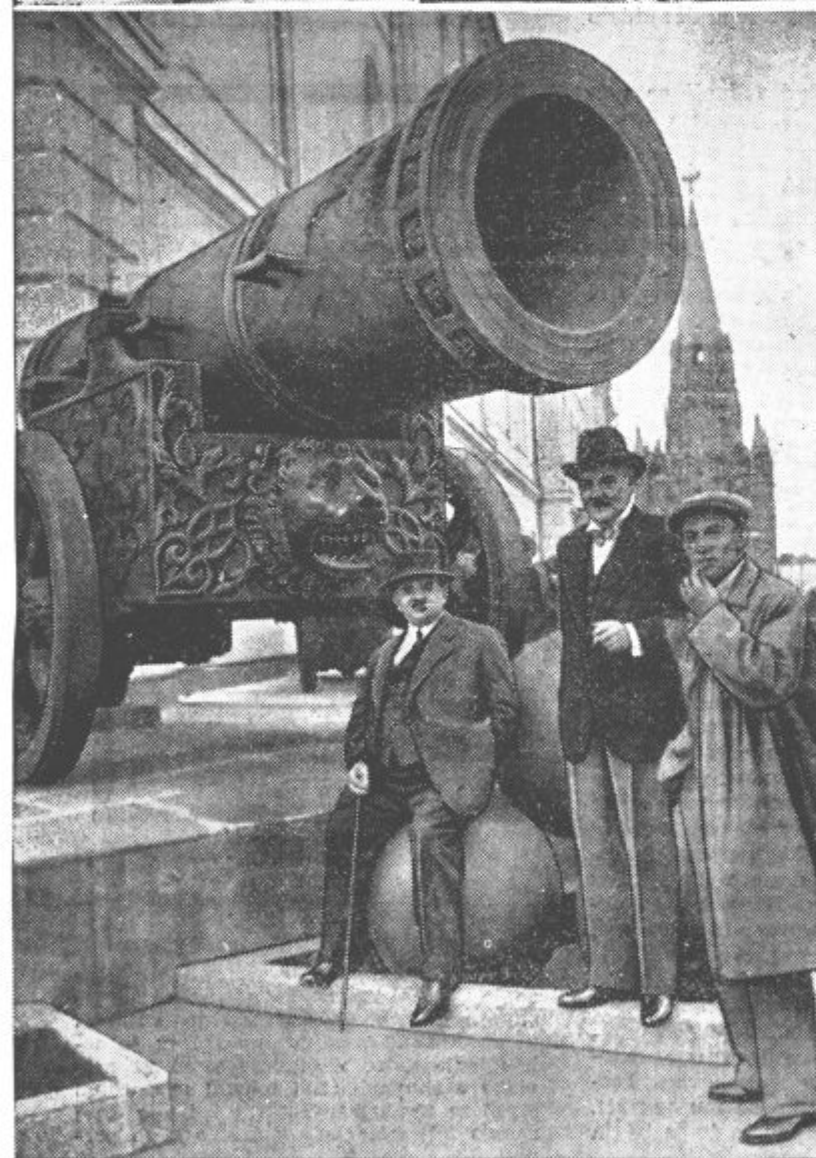
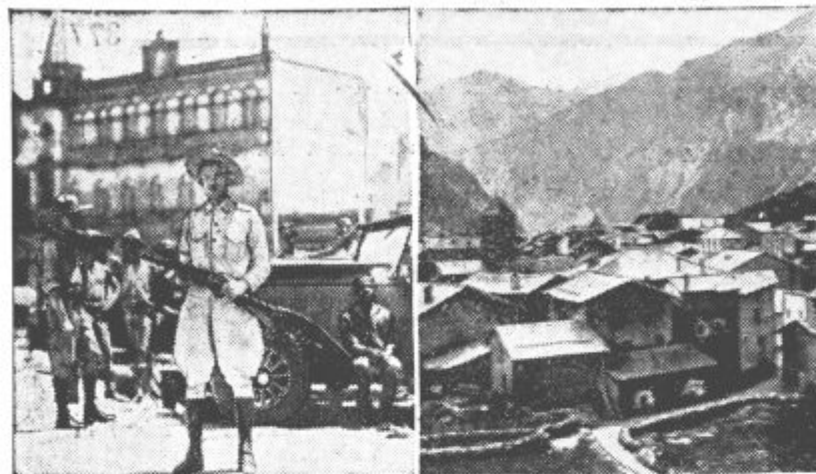
»Kako je brezsrčna!« si je mislil in požiral grenko slino.

Cribey: PEKOVSKI VAJENEC

MOTORNE LADJE PRODIRAJO

Na vseh ladjedelnicah na svetu so letos začeli graditi 35 novih motornih ladij s skupno tonažo 199.000 ton in strojnimi učinkom 177.000 ks. V istem času so dobile ladjedelnice v gradnjo samo 23 parnikov s skupaj 60.000 tonami in parnimi stroji za 45.000 ks. Motorne ladje so torej zadnja leta spet bolj v časteh nego parniki.

V zgornji vrsti (od leve proti desni): Ulični prizor v kubanski prestolnici Havanni — Glavno morerepublike Andore, najmanjše države na svetu — Največja ladnja bo francoska »Normandie«, ki jo grade v St. Nazaireu — Po ruskih kanalih se vozijo delavci na kolesu — V spodnji vrsti (od leve proti desni): Bivši francoski ministrski predsednik Herriot sta veliki krogli znamenitega carskega topa v Moskvi — Lloyd George odkriva spomenik pesniku Lewisu Carrollu — Italijanski mornarski parnik »Rex«, ki si je pridobil častni »modri trake« v N. Y. v newyorškem pristanišču

KARLO KOCIJANČIČ!

ZAPISKI BORISA MOLANA

30

Tako so mi potekli dnevi, tedni in meseci v neodločnosti, čakanju, brezdelju, razsipavanju in pomanjkanju. Službe si nisem iskal, ker se za delo nisem čutil sposobnega. Bilo bi tudi nezmislno, ker sem vsak hip pričakoval konca. Toda ta doba je bila zelo čudna. Hodil sem jo še vedno čakati in gledati kakor velikomestno senzacijo, a istočasno so me obhajali trenutki, ko bi ji mogel vse odpustiti.

V takšnem šibkotnem trenutku sem jo neki dan v decembru ustavil, da jo povabim na literarni večer, ki so si ga izmislili nekateri moji prijatelji, da me spravijo iz moje omarčičenosti in mi materialno pomorejo. Bili so tedaj časi, ko sem živel cele tedne od samih čajev in sem prenočeval kjerkoli pod milim nebom, v dežju in mrazu.

Ko sem stopil k njej, je odrevenela. Meni se je pa zasmilila, ko sem opazoval njen obraz in videl na njem od blizu sledove nedavnega trpljenja. Kolikor mogoče mirno sem ji ponudil vstopnico za večer in sem jo vprašal za neka svoja pisma in knjige. Zaradi teh mi je odgovorila, da mi jih pošlje iz *** — vedel sem že prej, da se odpravlja tja in sem slutil zakaj; zastran večera pa je dejala, da ne ve, ali pride. Smejala se je pri tem s tako porogljivim smehom, da sem čutil, kako mi kri vstaja v glavo. Rekel sem ji, da je tudi od nje odvisno, kako bova končala. Naglo sem se obrnil in odšel.

★

Na večer ni prišla. Ostal sem na zunanaj precej hladan. Nihče razen nekaterih najožjih prijateljev bi ne mogel dognati, kako je v meni. Tisti grozni pokoj se je razširjal spet po mojih žilah, ki edini omogoča dejanja, pred katerimi se zgrozijo male, vsakršnih dejanj nespособne duše dobrih državljanov. Danes vem natančno, da izvršim svojo namero samo v trenutku, ko bom obseden po tem pokoj; nikoli pa ne v trenutku, ko bi bojeval v sebi bitko razdvojenosti.

★

V tem stanju me je dva dni po tistem večeru, precej kasno pred poldnem — ležal sem še leno v postelji — obiskal

človek, ki sem ga večkrat videl v njeni družbi. Povedal mi je, da ji je on prepovedal priti na ta večer. Za moje pokojno vprašanje, s kakšno pravico, sem končno zvedel, česar dotlej nisem hotel zvedeti: ona se v kratkem poroči in on kot prijatelj njenega zaročenca se čuti dolžnega, da jo ščiti pred mano. Povedal mi je to s tako groteskno-oficialnim tonom, da sem se na glas zasmijal. Vprašal sem ga, kako jo misli ščititi. Razjarjen je odšel.

Čudno, da sem bil tega človeka pričakoval. Kakor da se ne morem dvigniti iz neodločnosti in da se ne more nič zgoditi, dokler me on ne obišče.

(— — — — —)

31

Vsi poznejši dogodki so se izvršili tako naglo in so mi ostali v spominu tako nedoločni, kakor da gledam podobo v motnem zrcalu.

Najprvo vem, da sem izmodroval tako satansko diplomatičen načrt, da sem se čudil samemu sebi, od kod imam tolikšne zmožnosti za goljufanje. Baš tega človeka, ki se je postavil za njenega varovalca, sem izbral, da mi jo privede v pest. Ugajal mi je zavoljo svoje odkritosrčnosti in sem mu namenil lekcijo, da mora človek v vsaki zapleteni zadevi med ljudmi nastopati kot psiholog in če treba kot diplomat, ker sama poštenost in odkritosrčnost nikoli ne zaležeta. Sam sem bil to spoznal in najbolj v svojem razmerju do nje, pa sem se odločil, da bom odslej drugačen. Napisal sem mu pismo, v katerem sem mu vse to razložil in ki bi ga dobil po mojem zadnjem sestanku z njo.

★

Še isti večer sem ga poiskal. Toda že po prvih besedah med nama sem spoznal, da nisem zmožen skrivalnic. Moja narava je bila za pretvarjanje še preslabotna. Vrh vsega je udaril na neko struno, da sam ni slutil, kako je name vplivala. Dejal mi je, da se je ona v zadnjem letu popolnoma spremenila in da je postala vse kaj drugega, nego je bila v najinem času. V tistem hipu sem se zavel znova pred utrujenim vprašanjem vseh teh let, da-li delam prav, ko

jo hočem za vsako ceno potegniti v prepad s seboj. Dejal sem mu pa, da v to njeno spremembo dvomim in da jo hočem preizkusiti, preden se za vselej ne umaknem ž njene poti. Dogovorila sva se, da ji priporoči sestanek z mano.

★

Tiste dni sem zvedel dokončno, česar prej nisem hotel vedeti. Bolezen, ki jo nosim s seboj v srcu in v mozgovini, je posledica bolezni, ki sem jo dobil od nje. Zdravnik se mi je čudil, kako sem se je odkrižal. Rekel mi je pa, da so tudi po-

sledice hudo nevarne in da ne bom dolgo živel, če se ne pričnem energično zdraviti in če ne bom pred vsem miren...

★

Tudi o tem sem ji govoril, ko sem se sestal tri dni pred božičnimi prazniki ž njo. Napravila je silno začuden obraz, kakor da ne ve ničesar. Mojo prošnjo, da bi preložila poroko za toliko časa, da izginem iz tega kraja za vselej in pozabim na vse, je pa gladko odklonila. Dal sem besedo, da ji ne storim na tem sestanku nič zlega, in je nisem ubil. Toda

I. C. LIOTARD (1702—1789) »DEKLE S ČOKOLADO«

v tistem trenutku se je zgodil v mojih možganih nepričakovan dogodek. Postalo mi je mrzlo, kakor da mi je vsa kri oledenela. Roke, ki sem jih skrival pod mizo, so se mi skrčile v kretnji, s katero zgrabiš človeka za grlo. Istočasno pa mi je blisnila skozi možgane misel, da moram na vsak način zvedeti, kako daleč gre človeška podlost. Spominjam se, da sem to misel celo polglasno izrekel. Nekaj hipov sva se gledala. V njenih očeh je bil strah, v mojih menda tista ledenost, ki vidi do dna. Tako se morata gledati vivisektor in na desko privezana psica. Potem sem mahoma, skoraj mehanično, izustil besedo, da mi po njenem odgovoru ne preostaja nič drugega nego samomor. To sem rekel samo tako, ker sem hotel zvedeti vse. Odgovorila mi je z nečim v glasu, kakor človek, ki se odreši težke more, da bi bilo to zame najbolje. Vstal sem in plačal. Med zadnjimi dvajsetimi koraki, ki sem jih stopil ž njo, sem ji, duševno ves odsoten, ponovil, da se usmrtim, če ne sprejme mojih pogojev. Rekla je, da ne bo več mislila nanje. Kolikor je bilo v meni še sočutja do nje, sem ga poteptal v blato, na katerem sva stala, ko sem ji obrnil hrbet...

(— — — — —)

... Na tem sestanku mi je odkrila nekaj, kar ni bilo zame nič novega, novo kvečjemu po cinizmu, s katerim mi je to povedala. Med najinim razmerjem je igrala z mano marsikdaj neodkritosrčno igro, hinila je zlobo, da preizkusi skrajne možnosti svojega duševnega sadizma...

Mislím, da je to neka vrsta blaznosti, ki muči samo sebe in uživa v svoji muki. In vendar ne morem trditi, da bi bila blazna. Bila je pa silno pozabljiva. Premnogo stvari se je pripetilo med nama, ki se jih že po kratkem času ni več spominjala...

32

Imel sem jo pretehtano in razgaljeno do zadnje mišice. Njena velika sprememba, ki je zmotila oči dvema drugima človekoma, se je pred mano razblinila v prazno nakazo. Začel sem urejevati svoje stvari, napisal sem oporoko, uničeval korespondenco in sežigal svoja nedovršena literarna dela — sežigal sem svoja trpljenja in jih še enkrat vsa pretrpel.

(— — — — —)

V teh pripravah me je zmotilo še enkrat pismo njenega prijatelja. Ni držala svoje besede, da ne bo več potvarjala

stvari, ki so bile med nama in da bo proti drugim o meni sploh molčala. Vsako preizkušnjo je pohodila z mirom živali, človeško življenje ji ni pomenilo ničesar; tako me je potrdila v mojih, z muko pridobljenih teorijah o malopomembnosti poedinega življenja — toda njenega isto tako. Odpisal sem mu torej pismo suhih dejstev o tem razmerju, nekaterih dejstev. Pismo je bilo noro, kar drugega nisem zmožel, nisem pa niti pričakoval, da bi utegnilo karkoli spreminiti...

(— — — — —)

... Tako sem začel pisati to čudno zgodbo o dveh, ki sta morala propasti, ker nista našla v sebi in v svoji ljubezni nobenega oprimka, da preplezata to sklizko steno med seboj, to steno pod najvišjim vrhom neomejenega, pokojnega razgleda preko vsega življenja. Zgodbo o dveh, ki sta morala propasti, ker nista imela v sebi moči, da bi sledila velikemu zmislu, ki ga je postavila narava v ljubezen med bitji in ki sta grešila proti temu zmislu.

Toda kakšen je prav za prav zmisel ljubezni?

Kaj je ljubezen sama?

Ne vem niti tega, čemu sem začel pisati in kakšne koristi, kakšnega odgovora sem si od tega pričakoval...

(— — — — —)

Predvčerajšnjim, teden dni po Novem letu in tri dni po tem, ko sem začel pisati, se je preselila v mesto najinega inferna, da se poroči z drugim človekom.

Na zunaj sem ostal mrzel, na znotraj sem divjal in premagoval poslednja valovanja svojih pomislekov. So trpljenja, ki navalijo na človeško srce v eni sami noči in ki so pregrozna in prevelika, da bi jih moglo srce sprejeti vase. Sredi najsilnejšega paroksizma bolečin odpade od srca in človek se začudeno vpraša: Kako je bilo mogoče trpeti? Saj to vendar ni trpljenje, to je najglobokejši molk in mir sveta!

OPIČJI OTROCI

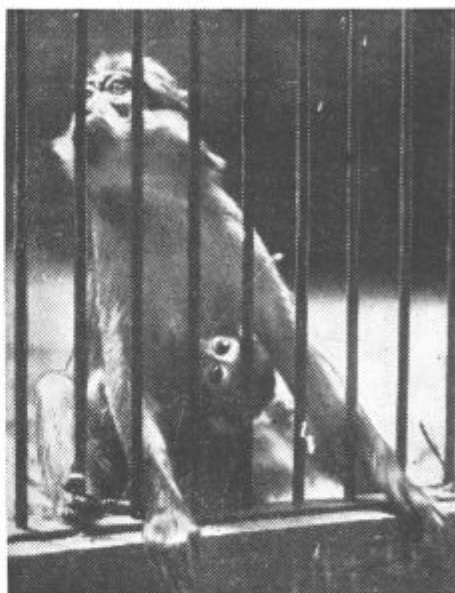
(S sliko na ovitku: 5 mesecev stara afriška opica)

Opičji mladič se ne rodi slep kakor mladiči mnogih sesavcev. Od prvega trenutka dalje je mlada opica okretna in gibčna, niso pa redki primeri, ko si mladič sam pomaga na svet, kar je vsekakor višek okretnosti. Ta lastnost je prava sreča za opičjega mladiča, kajti mati se prav malo meni za svojega otroka. Res da ga drži objetega, da ga obliže, toda pri tem je tako nespretna in okorna, kakor dete, ki dobi prvič v roko punčko. Čudno je, da opica ne vzame svojega mladiča k sebi, da bi ga nahranila s svojim mlekom. Mladič mora sam skušati, da pride do sescev, drugače žalostno pogine.

Carnegiejev zavod za embriologijo v Baltimoreu ima na razpolago kakih 100 opic in je doslej opazoval 38 primerov opičjih porodov. Od teh so opazovalci 14 kotitev podrobno proučili, 7 pa so jih celo ujeli na filmsko platno. Doslej naravoslovci niso polagali nikake važnosti na opičje porode, dasi bi prav v takih primerih odkrili lahko veliko podobnosti med opico in človekom. Zdaj pa je ta problem že toliko proučen, da se da slutiti čas kotitve in je zato možno vse pripraviti za naučno opazovanje.

Kakor smo dejali, je prvi vtisk, ki ga dobe opazovalci o komaj rojeni opici nenavadna delavnost in okretnost. Mladič pomižkuje z očmi, steguje ročice in se skuša z nogami česa prijeti. Med temi raznovrstnimi gibi daje novi opičji zemljan od sebe kričeče in cvileče glasove. Ako drži mati svoje mlado nerodno, si mladič sam skuša pomagati iz neprijetnega položaja. Pri tem se vedno čvrsto drži matere, sledeč nagonu, ki je živalci ostal tudi v ujetništvu. V divjini rabi mati noge in roke, zato mora mladič sam skrbeti, da ne odpade z materinega telesa.

Mladič neprestano poskuša, da bi se kam poprijel tako trdno, da bi obvisel. Njegove mišice za prijem so znatno krepkejše nego mišice za sunek. Mlada opica, ki še zelo negotovo stoji na svojih nožicah, že v visečem položaju lahko vzdrži dvojno težo svojega telesa. Opazovali so tri dni starega mladiča, ki se je z eno ročico držal strežnika za rokav in visel prosto v zraku, dasi se mu je bil nožice oklenil drugi 18 dni stari mladič. Po treh dneh je imel mladič že to-

Tesno ovita matere gleda mala opica skozi ječo v svet

liko moči, da je vzdržal svojega šestkrat starejšega druga. Nagonsko se mladič oprime svoje matere tako, da gleda drug drugemu v obraz. Pri begu lahko mati drži svoje dete samo z eno roko, čisto niti to ni mogoče, zato se je mora mladič trdno okleniti, da ne odleti proč, kadar napravi mati kak večji skok.

O »materinskem« nagonu pri opicah si opazovalci niso na jasnem. Matere pač drže svoje mladiče objete in so pripravljene, da se zanje tudi bojujejo, v drugih pogledih pa se mora s polno pravico dvomiti nad njenim »materinskim« nagonom. Ne glede na to, da opičja mati nikoli ne vzame mladiča k sebi, da bi ga nahranila, marveč se da sklepati, da mu samo zato prepusti sesce, ker ji sesanje povzroča neko ugodje.

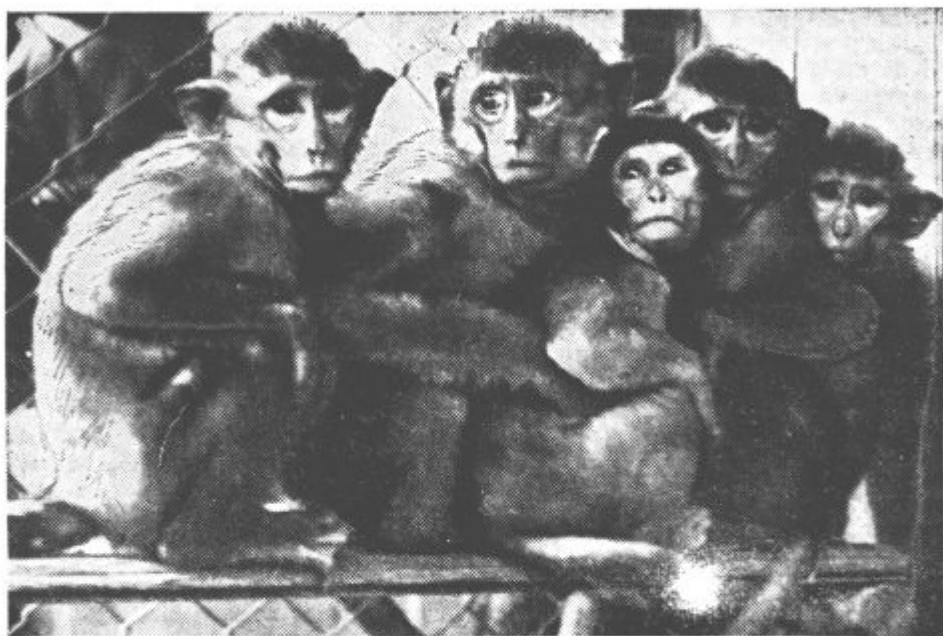
Glede nežnosti so si opičje matere silno različne. Nekatera opica silno nežni otroka in je skoraj njegova sužnja, druga pa je povsem videzu pripadnica nazora, da se otrok ne sme raznežiti, kakor da pozna moderna navodila materam, naj ne božajo in poljublajo svojih otrok. V tem pogledu so v Baltimoreu opazovali posebno dve opici, ki so ju zaznamovali s št. 49 in št. 2. Prva je bila znana skrbna mati, ki je ponosna na

svoje dete. Ko je mladič poskušal napraviti prve korake, je verno pazila nanj in ko se je preveč oddaljil, je takoj hitela za njim in ga vzela k sebi. Št. 2 pa je ravnala ravno nasprotno. Ni se bala od časa do časa dati detetu rahlo zaušnico, ako ji kak njegov gib ni bil po volji. Pač je opazovala njegove kretnje, ni pa hitela za mladičem, ako je odšel predaleč.

Posebno zanimivo je bilo naslednje opazovanje: Vse opičje matere smatrajo za zelo nedostojno, ako se hočejo mla-

in odšla z mladičem v najbolj oddaljeni kot, da ni bilo več izkušnje zanj.

Nič manj zanimiva niso opazovanja opice »Suzi« in njenega mladiča »Georga«. Mati je sicer imela rada svojega otroka in se je zanj tudi stepala, kadar je bilo treba, sicer pa se ni preveč brigala za njegov procvit. Georg pa je bil zelo bojevit in neodvisen deček. Bila sta neločljiva in ko je Suzi spet rodila, je bil Georg nenavadno razburjen. Otipaval je obraz novorojenca, legal poleg njega in ga zapuščal le za kratek čas.

Prestrašene se stiskajo mlade opice v kotu kletke

diči lotiti hrane, določene za odrasle opice, čeprav jim na drugi strani ne pomagajo, da bi prišli do sescev. Mati št. 2 je dobila hrano in njen mladič si je na vse načine prizadeval, da bi se izvil objemu ter takisto pokusil materino jed. Gibi starke so kazali veliko nejevoljo, ko je zavračala dete. Postajala je vedno odločnejša, dokler ni naposled pripeljala detetu krepko zaušnico; pri tem je jezno teptala z nogami, kakor konj, ki hoče vreči jezdeca s sebe. Mladič je tudi po zaušnici še skušal priti do sklede, kar pa je mati spet energično onemogočila, da je dete končno opustilo brezuspešne poskuse. Št. 49 tudi ni dovolila, da bi bil mladič okusil njeno hrano. Večkrat ga je zelo nežno zavrnila, končno pa je vzela pest hrane iz sklede

Ko je Suzi obolela, so skušali Georga ločiti od mladiča, pa se je starejši bratec zelo energično branil. Tudi kasneje se Georg ni dal odtrgati od matere. Vsi trije so se upirali vsaki ločitvi, dokler jih slednjič niso pustili skupaj.

Opičji mladič ima pod očmi globoke gube, ki čez nekoliko tednov popolnoma izginejo. Zato je zelo sličen pritlikavemu starčku. Opica je v svoji mladosti bolj podobna človeku nego kasneje. Ima le redko dlako in kožo, ki je le nekoliko temnejša nego pri človeškem detetu. Opice iz vrste morskih mačk, ki jih imajo v Baltimoreu, tehtajo le 5 do 6 kg, njihovi mladiči pa komaj pol kilograma.

p—k.

KAKO MERIMO

Prameter

V pariški Akademiji znanosti je skrivnostna klet, kamor dolga leta ni imel nihče dostopa. En ključ do shrambe ima ravnatelj Akademije, drugega pa spravlja vsakokratni predsednik francoske republike.

V kleti leži zavita v jelenje usnje pramera metra. To je palica s prerezom v obliki križa, izdelana popolnoma iz čistega platiniridija, ki je dolga točno meter.

Po vzorcu tega prametra so bile izdelane za vsako državo sveta, ki je pristopila h konvenciji o meterskem sistemu ostale standartne mere, ki so spravljene v glavnem meroizkusnem uradu vsake države.

Ni preteklo mnogo preko sto let, odkar so »iznašli« meter. V letu VIII. francoske revolucije so zmerili čim najbolj mogoče točno obseg zemlje ob nekem meridijanu oz. delu meridijana. Potem pa so določili štiridesetmilijonski del tega obsega za mednarodno dolžinsko enoto in po tej dolžini je napravljena platinska mera, ki je še danes kot pramera spravljena v kleti francoske Akademije znanosti.

Péd denarja iz školjk

Ze dolgo prej, preden so prišli na idejo, premeriti zemeljsko oblo, so čutili ljudje potrebo meriti predmete, s katerimi imajo opraviti in zemljo oz. pokrajino, kjer so prebivali. In še danes uporabljajo razni narodi mnogo primitivnejša merila, kakor pa je meter.

Kot pramerilo služi še zmerom vsem divjim in poldivjim narodom njih lastno telo, dolžina njih roke, noge ali pa lakti. Naše stare označe dolžinskih meril kakor noga, čevlji, palec, péd in podobno tudi spominjajo na to, da so tudi naši praočetje uporabljali svoje lastno telo za označo merila ali za merilo samo.

Indijanski rodovi Pagetsunda pa poleg teh dolžinskih mer sploh ne poznajo nobenih drugih mer, kakor so n. pr. votle mere, uteži itd. Celo svoj lastni denar iz školjk, s katerim plačujejo, »merijo« in ne štejejo. Če pride Indijanec iz rodu Pugetov na trg, ima svoj denar iz školjk pri sebi nataknen na vrvice in za kupljeno blago mora dati določeno dolžino te vrvice.

Srednje veliko prase stane pri teh Indijancih n. pr. dve pedi školjk (pedi od roke). Sploh in-a kot dolžinska mera

pri vseh prirodnih narodih péd roke zelo veliko vlogo. Pri prebivalcih otoka Jap v Južnem morju imajo celo dve ročni pedi. Navadno ped — od konca iztegnjenega palca do konca kazalca (de fon e gidi, pripadajočo človeku) — uporabljajo povsod.

Samo poglavar rodu ali plemena sme meriti po veliki pedi, od konca palca do konca sredinca — de fon e kan (pripadajoči demonom). Za navadne smrtnike je »de fon e kan« prepovedana. Ta prepoved se pa seveda za poglavarja izkazuje kot zelo donosna, kajti če sme meriti blago, ki ga kupi, po večji dolžinski in splošni meri, dobi tudi več blaga, kakor ga pa dobi njegov podložnik.

100 km — trumi, trumi, trumi

Daljše oddaljenosti merijo prirodni narodi večinoma v dnevnih potih, pri čemer pomeni dnevno potovanje nekaj več kakor trideset kilometrov.

Nordenskiöld poroča o svojih potovanjih pri Indijancih rodu Huaniam, da je vprašal nekoč nekega poglavarja o razdalji do prihodnje naselbine. Za odgovor je pokazal poglavar na sonce, napravil nato z roko lok, položil svojo glavo z zaprtimi očmi v dlani oz. roki, da prikaže spanje, in je končno dejal: »Trumi«. Ta postopek je ponovil trikrat.

Nordenskiöld je razumel, da znači trumi potovanje enega dne, trije trumi pa potovanje treh dni, in da je oddaljena najbližja naselbina trumi, trumi, trumi, torej tri dneva potovanja.

Kravji krik — 8000 lakti

Vse dolžinske mere nimajo svojih odnosov oz. izvorov na človeškem telesu. Potovalec Pott pripoveduje o svojih indskih potovanjih, da imajo mnogi indski rodovi, pri katerih častijo kravo kot sveto žival, svoje mere v odnosu do krave.

Za najmanjšo mero velja »kravje uho«, ki odgovarja približno eni pedi. Za merjenje daljših oddaljenosti se pa poslužujejo ti rodovi povsem svojstvenega merila. »Kravji krik«, ki je to merilo, predstavlja daljavo oz. dolžino, v kateri slišimo še povsem jasno kravji krik. Ta daljava znaša, merjena v telesnih merilih, točno 8000 lakti. Pri Dajakih je nemški raziskovalec in popotnik Wertheimer spoznal kot dolžinsko mero celo »kokošji krik« oz. petelinje kikirkanje.

(Cv. K.)

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

40. POGlavJE

IN ZAGOSPODOVAL JE NOVI GOSPODAR...

Premočen in sestradan se je Lal vrnil v vas. Tam si je založil želodec in izmenjal obleko. Podal se je hitro k počitku. Kot dober poznavalec živali in džungelskega življenja je vedel, da obstoja prav velika možnost, da bosta Bara Sahib in Do boj obnovila. Znano mu je bilo, da taki dvoboji trajajo običajno po več dni. Zato je sklenil, da bo naslednjega dne ob jutranjem svitu že v bližini kraja, ki je bil včeraj pozorišče boja. Na vsak način je hotel videti do konca žaloigro, katere predstavo sem jaz tako željno iskal ves čas svojega lovskega poklica.

Seveda ni bilo prav gotovo, da se bosta živali naslednjega dne spet spopadli. Mnogo razlogov je sicer govorilo za to, toda stvar je bila še vedno negotova. Recimo pa, da bi se dvoboj res drugega dne nadaljeval, kako naj bi zvedel, kdaj in kje se bo borba začela. Po zdravem razumu se je dalo edino sklepati, da se težko ranjeni Bara Sahib ne bo umaknil daleč od bojišča. Toda navzlic temu bi se mogel odseliti za kratko razdaljo — toda kratka razdalja za slona je za človeka že lahko velika razdalja.

Naslednje jutro se je podal Lal, še preden se je zdanilo, na kraj včerašnjih sovražnosti. Ko se je plazil skozi džunglo, je ves čas ugibal, ali bo imel srečo in videl nadaljevanje romantičnega dvoboja.

Med tem premišljevanjem mu je minil čas zelo hitro in še preden se je zavedel, je došel na trato, kjer se je prejšnjega dne pasla čreda. Tu je ugotovil, da se je ponoči čreda oddaljila prav malo od prvotnega prostora. Vsaka pasoača se čreda slonov daje pri lomljenju vej in grmičevja svoj poseben glas, ki ga domači lovci spoznajo v spanju, in po tem šumu je Lal takoj vedel, da se bliža isti čredi. Bara Sahib in njegova družina so si privoščili miren zajtrk, si je mislil, toda ko se je

bližal čredi, je moral izpremeniti svoje mnenje. Na ušesa mu je udarilo rezko trobentajoče tulenje, ki se mu je odzval enak glas.

Še preden se je zavedel, je začelo pokati vejevje v gozdu in z vzdignjenim rilcem besno trobentaje je zgrmel kakih 50 metrov daleč od njega Do na plan. V sredi jase je pričakoval Bara Sahib s povešeno glavo svojega neutolažljivega nasprotnika. Do je s strašno silo naskakujoč oblete sovražnika, skušajoč ga nadreti od strani, toda slednji je že poznal to zvijačo. Odmaknil se je zlokobnemu koščenenemu orožju in zopet sta se zadeli glavi, da se je kar zemlja stresla.

Glavo ob glavi sta se živali začeli prerivati. Vendar je Do kazal danes tako zvijačnost, ki bi mu je včeraj ne prisodil. Hipoma se je odtrgal in vnovič je poskušal nataktni starino od strani na okle. Lalu je kar zastala sapa, ko je videl, s kako lahkoto je premikal Do svoje cente težke noge. Spet se je moral Bara Sahib umakniti, toda udarec ga je kljub temu zadell v meča. Zazevala mu je nova rana v telesu. Naglica in sila, s katero je bil izveden udarec, je vrgla starega voditelja črede na kolena.

Lal je mislil, da bo sedaj vendarle konec boja. Bilo bi mogoče tudi res, če bi Do znal takoj izrabiti svojo prednost. Podoba je bila, da se je hotel pasti ob pogledu na težko ranjenega sovražnika, ki je žalostno ječal in tako je obstal nekaj trenutkov uživajoč nad nesrečo nasprotnika.

V tem se je Bara Sahib znova pogljal na noge. Zagnal se je v svojega mučitelja z vsem besom, ki se je zbiral v tem dvodnevnem boju. Toda spretni tekmeč se je umaknil in Bara je šinil kot strela mimo njega. V silnem zalu je Bara zdrknil na kolena in preden se je mogel še dobro pobrati, je že pridrvel k njemu Do v silnem zalu in mu zadrj svoje oklo v rame. Vedno globlje se je zadiralo snežno

beilo orožje in blazno trobentajoč se je Bara Sahib umikal, ko je smrtno bodalo nadaljevalo pot v njegovo živo meso.

Čim se je vodja črede uprl svojemu nasprotniku, tem slabše je bilo za njega. Oklo se je še bolj zagreblo v njegovo telo. Tako se je moral Bara Sahib umikati. Najprej samo nekaj korakov. Toda koraki so postali kmalu metri in v nekaj trenutkih je stari voditelj črede hitreje, hropeč in opotekajoč se, hodil pred zmagovalcem. Toda Do je neumorno potiskal nazaj svojega nasprotnika. A starina je bil prav brez moči proti silnemu orožju, ki se je vedno globlje zadiralo. Dvakrat je obstal, toda zaman, ni se mogel več upreti zmagovalcu.

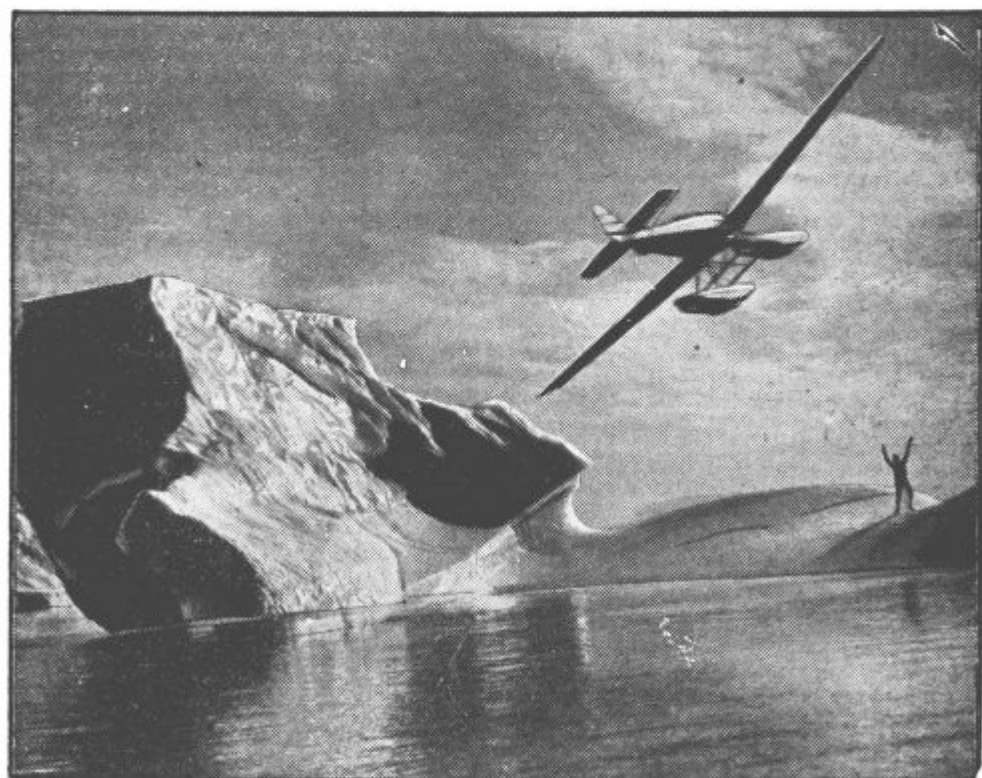
Umikal se je na ta način kakih 15 metrov, dokler nista oba borca prispeela na rob večje usedline. S krepkim sunkom je pognal Do premaganca pod breg, pri čemer se mu je izdrlo krvavo oklo iz nasprotnikove rame, tam je

zazevala režeča globoka rana, ko se je Bara skotalil v dolino.

Zdaj se je šele Do pripravil na smrtonosni udarec. Bara Sahib je v trenutku spoznal, kaj ga čaka. Njegova ledja so bila popolnoma nezavarovana in pomenilo je prav sigurno smrt, če se hitro ne umakne. Pravočasno se je še pobral, da se je lahko izognil obem smrtonosnim nožem, uperjenim v njegovo glavo. Pametnejši je bil umik, kot pa smrt pod temi neusmiljenimi meči. Trobentajoč si obupno pesem poraza se je stari vodja črede izgubil v džungli.

Zmagovalec je s'edil premaganu nekaj korakov, nato se je pa obrnil in začel na nekak posloven način zbirati svojo čredo. Najprej se je podal na mesto, kjer se je paslo pet samic. Pognal jih je naprej in ko je dal razumeti čredi, da je zdaj on gospodar, je šel iskat še daljne člane svojega harema z mladiči.

Samo ena samica se je hotela umakniti. Toda kmalu ji je izbil iz glave te

»SOS. — LEDNA GORA«

Slikovit posnetek rešitve z letalom, ki jo je izvedel letalec Udet v groenlandskem filmu

(Foto: Universal Pictures)

pregrešne misli. Zadostoval je krepek sunek z glavo in nesrečna slonica se je prevrnila kot je bila dolga in široka. Ko se je pobrala, je samo vdano zameketala in se priključila vrsti ostalih žena, ki so počasi izginjale v goščavi.

La! je bil priča največje tragedije džungle — boja, v katerem izgublja stari kralj v čredi svojo krono. Taka žival postane skoraj brez izjeme zelo hudobna in nevarna. Polasča se je obupna osamelost, ko je izgubila svojo družino. Izgnanec divja potem po

džungli, smatra vse za svojega sovražnika, puli drevesa in uničuje, kar mu pride pod noge. Marsikateri nesrečen domačin, ki je prišel na pot takemu ponorelemu slonu, je izdihnil pod njegovimi težkimi stopami.

Znan je celo primer, da je tak podivjani slon uničil celo naselje domačinov, podrl vse kočee in popuil vse nasade banan.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

ČLOVEK IN DOM

SPALNICA IN POSTELJA

Marsikdo bi mislil, da za spanje ne potrebujemo nikakih priprav. Ta človeška potreba je naravna in tako preprosta, da nikoli tega. Če je človek truden in zaspan, se vleže kamorkoli in zaspi. Pa vendar temu ni tako. Je velike važnosti, kje in kako spimo. Človek, ki dela od ranega jutra do trde noči na prostem, je zvečer tako utrujen in zaspan, da zaspi takoj, kamorkoli leže, pa naj si bo to na slamo, seno ali v zatohlo izbo na nepostlano posteljo. To je res, zaspi navadno takoj, če je utrujen in ga ne mučijo posebne skrbi. Toda če je njegovo spanje zdravo, je drugo vprašanje. Delavci in težaki, posebno tista večina, ki nima lastnega doma, niti lastne postelje, imajo navadno tako slaba ležišča, da se o zdravem spanju pač ne more govoriti. Hlapec in pastir imata svoje ležišče navadno v skednju ali vsvilih, v senu ali na slami ali v hlevu za vrati, kjer je postavljen iz surovih desk zbit nekak posteljnak, postlan s plevnico (vreča s plevami), ali s slamo. Seveda brez rjuh. Resast koc ali zasmrajen, umazan »kovter«, ki je gospodarju že davno odslužil, to je postelja za človeka, ki ves dan dela in se muči. Ta postelja ni nikoli prezračena, neprerahljana, sonce jo nikoli ne obsije. Plevnice bognejad vzdigniti, ker te takoj zagrne oblak prahu. Kdor malo natančneje zjutraj pogleda človeka, ki se izmota iz tega svojega »korita« ali »jame«, bo vendar le podvomil, ali je ta človek spočit ali ne. Sivkasta barva njegovih lic, zabuhle oči, otrplost udov, ki se očituje v pretezanju in zdehanju, potrjuje domnevo, da mu spanje, »spal je kakor ubite«, — ni prineslo onega odpočitka, kakršnega mora občutiti človek, ako vstane zjutraj iz snažne, četudi preproste, v značnem prostoru postavljene postelje. Tako se godi mnogim ljudem od zgodnje mladosti v času, ko bi potrebovali največ zdravega spanja, in potem dalje vse življenje.

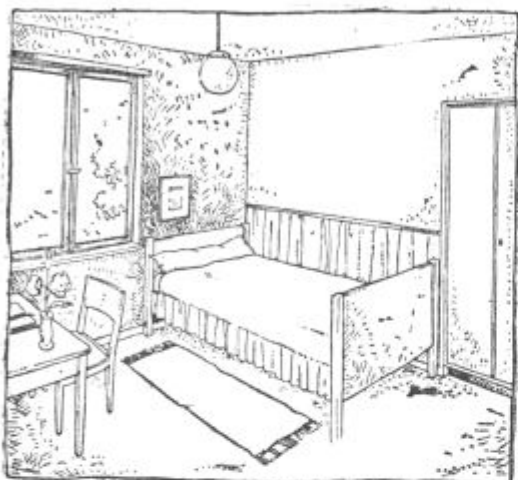
Da, zdravega spanja! Vsako spanje ni namreč zdravo. Le pogledjmo, kako skrbe

preprosti sloji ali kmečki ljudje za svoja ležišča. Pred vsem primanjkuje v prostori čistega zraka. Kmet ima hišo v samem soncu in zelenju, in vendar ne najdemo nikoder tako zatohlih izb kakor na kmetih. Še ni mogoče nekaterim ljudem dopovedati, kako nujen je človeškemu organizmu sveži zrak. Mestni ljudje hodijo »na kmete«, da se navžijejo svežega zraka, oni pa, ki so tam, se zapirajo pred njim. Ali ni čudno, da se ravno kmečki ljudje na zunaj tako hitro postarajo? Seveda, rekli bodo, to za to, ker moramo trdo delati. Toda koliko je mestnih ljudi, ki mnogo trše delajo, zaprti v tovarnah, v razne obrate, delavnice, pisarne itd.

Meščanske gospodinje? O, koliko jih je, ki delajo od zore v pozno noč, trdo delajo. Ne sicer na polju, v prosti sončni naravi, toda doma v tesnem mestnem stanovanju. Ni vsem mestnim gospodinjam poslano na rožicah, kakor bi kdo mislil, da bi zaradi tega izgledale bolj mladostne in živahne. Ne govorimo tu o damah, ki marsikatera res nima drugih skrbi, kakor te, kako se bo oblekla, naličila, napudrala, nafirizirala in končno ubila svoj čas, govorim o meščanski, delovni gospodinj. O da, prav tako kakor kmečka ali obrtniška gospodinja, se pehajo ves ljubi dan za delom, ki ga nikoli ni konca ne kraja. In vendar so navadno bolj čile, sveže in živahne. Zakaj? Zato, ker je način njihovega počitka drugačen. Po mestih se pazi bolj na higieno hrane in stanovanja kakor na kmetih. Mestni človek se zaveda, kaj mu je potrebno za pravi počitek. Ve, da je snaga pol zdravja, ve, da je čisti zrak nujno potreben, ve, da je sonce tisti stalni, odlični zdravnik, ki ne stane nič. Ve, da mora vse to biti v njegovem stanovanju. Marsikatera gospodinja na kmetih si misli, da so gotove stvari in navade samo za mestno gospodo, marsikaj se ji zdi neumno in nepotrebno. Tako je s hrano, s stanovanjem in s snago.

Slika nam kaže sobo s posteljo. Na prvi pogled bo vsakdo dognal, to je gosposka

soba. Res je gosposka soba, toda ali ne bi lahko imel take sobe ali izbe vsakdo, tudi kmet? V desnem kotu sobe je postelja, popolnoma preprosta, postлана brez vzmeti, brez mreže, pač pa z visoko slamnjačo, napolnjeno s čisto koruznico, na kateri se mehko leži in zdravo spi. Ne sme pa biti

slamnjača samo velika vreča, nego mora biti sešita na vogalih prav tako, kakor so žimnice, na sredi je za dlan velika razpoklina, speta s pritisknim gumbom, ki ne tišči. Skozi to razpoklino se slamnjača vsako jutro prerahlja in zravnja. Po slamnjači pogrnj najprej, potem ko si jo zrahljala, po sredini poldrugi meter dolg kos domačega platna ali en meter široke, grobe rjave kotenine ali flanele, ki vsrka pot, da se slamnjača prehitro ne navzame potu, ki ga izloča človeško telo v spanju. To malo rjuhico razprostreš vsako jutro na soncu, da se prezrači, in jo večkrat med letom operi. Šele čez to pa pregrneš potem pravo rjuho, jo zatlačiš na vseh štirih straneh pod slamnjačo, nato drugo vrhno rjuho, ki jo zatlačiš samo pri vznožju, zgornji rob pa zavijaš nazaj po odeji. Ne pozabi, da so za odejo volneni koci mnogo bolj higienični, lažji in toplejši kakor prešite odeje, »kovtrici«, lažje za zračenje in pranje. Razume se, da kdor hoče, položi vrhu slamnjače še pravo žimnico. Vzglavnik je dolg, kakor je postelja široka, in približno 60 cm širok. Napolni ga s koruznico, a liste dvakrat ali trikrat po dolgem razčesni, da bo blazina bolj voljna in mehka. Posteljo pregrni, ko je prezračena in postлана, s pregrinjalom iz pisane-ga ali enobarvnega, pralnega blaga, kakor jo vidiš na sliki.

Postelje ne pritisi nikoli tesno k steni, nego pusti vmes nekaj centimetrov praznega prostora. Prvič je to bolj zdravo, da ni postelja tik zida, drugič se postelja bolje zrači in tretjič se ne obdrgne stena. Lahko pa iz enakega blaga kakor je po-

steljno pregrinjalo, narediš zastor in ga obesiš na steno (glej sliko), da je nekoliko naguban. Zadostuje dva in pol metra blaga. Še bolj pa je praktično, ako daš pri mizarju narediti lesen opaž v taki višini ali malo višje, kakor so končne stranice postelje. Prepleskaš ga v isti barvi kakor je stena ali postelja. Zgoraj na opažu lahko pustiš narediti kakih 15 cm široko polico, ki je zelo pripravna za knjige ali druge predmete. Nikoli ne obešaj nad posteljo obešal za obleko. Pusti prosto pot zraku in soncu, oken ne zastri s cvetličnimi lonci, pač pa okras prostor med okni na vnanji strani hiše s cvetličjem. Zavedajmo se, da je čista postelja v zračnem prostoru človeku nujno potrebna. Odpirajmo okna, imejmo jih odprta tudi ponoči v spalnici. In več bo veselja, zadovoljstva in sreče, ker bo več zdravja. S tem bomo preprečevali tiste neštete bolezni, ki mučijo človeštvo in najbolj tisto, ki ima strašno ime — tuberkulozo. U—a.

SLOVO OD POLETJA

ALI ŽE VESTE

da znaša celotna tvarina mišic po Schmidt-Fürbringerju pri moškem nekako 40% celotne teže, pri ženski pa samo 32%?

KUKAVICA

Vrli meščan nemara kedaj oponaša kukavici, da prepušča svoj naraščaj tujcem v odrejo. Toda če bi se ta mačeha zavedala svoje podlosti, bi se bržkone izgovarjala: »Dajte mi golšo kakor drugim ptičem, pa bom sama pitala svoje drobljance!« Po vsej priliki pa kukavica ne čuti ne sramu ne bolečine, nič se ji ne toži po golši, tej izbuhlosti požiralnika, kjer se krma nekoliko premeni, preden zdrkne v pravi želodec.

Kukača, kakor pravijo kajkavci tej plahi selki, se bistveno hrani s kosmatimi kvarljivimi gosonicami. Njej nič ne škodijo njih strupene dlake, zaradi katerih druge ptice ne marajo za tak mrčes. Toda za mladiče bi bila kosmata piča tem težja, ker se poprej ne predela v golši. Drugi ptiči morda tudi nimajo golše, vendar njih živež je rahlejši. Kukavica torej ne vali na tuje rame vseh skrbi in vseh bolí, kakor pravi sonet v Westrovi Slov. čitanki za I. razred 1922 (131), iz nemarnosti ali iz brezsrčnosti, marveč enostavno za to, ker priroda tako hoče.

Hamburški ptičeslovec Hubbe trdi, da kukavica najprej znese v svoje gnezdo; ko pa je spoznala barvo svojega jajca, ki se močno izpreminja, poišče po bližnjih gnezdih jajca podobne barve in prenese v kljunu jajce na izbrani domek. Po tej trditvi bi torej moral biti pri kukavici smisel za barve jako razvit, saj če znese rdeče pikasto jajce, ga podvrže taščici; če je lupina modrikasta, ga podvrže podgorelčku ali rdečerepki. To svede zato, da ne vzbudi pozornosti pri rednici, ki bi gotovo vsiljivca vrgla na tla. S Hubbejem se strinjajo mnogi ornitologi, vsaj do zadnjega časa, kajti neki drugi nemški učenjaki pravkar objavljajo precej drugačno teorijo.

Po Boelscheju kukavica ne leže ne v svoje gnezdo ne na tla, pač pa v gnezdo, katero si je izvolila. Kako pa potem z barvo? Tu bi šlo za dedičnost. Samica, ki se je izvalila iz modre lupine, bi nesla samo modra jajca, itd.

Bodi si kakor koli, danes je ugotovljeno, da samica znese naravnost v tuje gnezdo in jajce, ki ga vidimo kdaj v njenem kljunu, ni njeno, temveč ukradeno. Palček, pastirica, penica bi namreč urno opazili pritepenca in bi se ga iznebili. Mimogrede rečeno, to bi se dejalo, da imajo ptice pevke nekaj pojma o računstvu in da razločijo število 6 ali 7. Sicer pa tudi če je število isto, samica-valilka včasih opazi prevaro in se odkriža vrinjenca.

Boelsche je bil sam pri bitki, ki jo je kukavičji samec počel z bodočim rednikom in z rednico svojega zaroda: s presenečenji in prevarami ju je odvedel za nekaj časa od njunega gnezda, dokler ni njegova ženka mirno znesla v njem.

Pri vsem tem nam je še marsikaj nejasno: Kako more biti rednica še v zmo-

ti, kadar je lupina razbita? Zakaj pita še ta navrženi kljun? Vse te rodbinske prizore bi bilo treba filmati od kraja do konca, toda se še ni posrečilo, čeprav Boelsche na to deluje. K.

ZA MISLEČE GLAVE

47

Ribiška latinščina.

(PONATIS ZABRANJEN)

»Bog daj, gospod Jazbec, ali ste se že vrnili s potovanja? Kako ste se kaj popravili? Ste imeli kaj prida vremena in lepih izletov?«

S temi in sličnimi besedami je sprejelo stalno gostilniško omizje svojega častnega člana, ko se je bil vrnil z dopusta na planinah.

»Čudovito je bilo,« se napihuje Jazbec, »nekaj divnih izletov sem napravil in pomislite, kakšna sreča me je doletela: V nekem kristalno čistem gorskem jezeru v višini 2500 metrov sem skupaj z nekimi ribičem ujel skoraj 5 kg težko ribo!«

Neverno zija omizje v gospoda Jazbeca, čigar debela pretiravanja in laži so že splošno znane. Na tako ostro papriko pa le še niso bili navajeni.

»No, no, tako hudo pa spet ni moglo biti,« se oglasi eden poslušalcev.

Jazbec je užaljen: »Kako morete dvomiti v moje besede, ko vendar zmerom čisto resnico govorim! Sam sem stehal ribo in natančno pet kil je imela.« Stalno omizje molči, ne verjame mu pa vendar ne, ker so vmes ljudje, ki nekoliko bolje poznajo naravo gospoda Jazbeca.

Kaj neki jim ni šlo v račun pri tisti ribi?

48

Slike strica Toma

(PONATIS ZABRANJEN)

»Evo,« se ponosno razkorači stric Tom, »tule si oglejte slike — moj plen z zadnjega svetovnega potovanja. Tule je n. pr.

fotografija z naše božičnice na Novem Zelandu, pri kateri nam je od vročine pot curkoma lil po telesu. Drugo sliko sem napravil v najtežavnějšíh okoliščinah. Kakor vidite, sem ujel na njej prizor, kako hijena napada antilopo v afriški stepi. Kmalu bi bila pobesnena žival tudi mene naskočila. Tretja slika je pa bolj miroljubna in predstavlja mične male Japonke pri trgatvi kave na vznožju ognjenika Fuji-jame. Nedvomno vam je ta slika najbolj všeč.»

Tomovi prijatelji si vsi navdušeni ogledujejo slike, le eden meni potihoma: »No, če so tudi vse druge slike tako točno po naravi posnete kakor te-le tri, potem je nedvomno napravil stric Tom svoje potovanje samo v fantaziji.«

Ali ima kritik prav? Ali so slike nemara potvorne?

49.

Če manjkajo odtiski prstov (PONATIS ZABRANJEN)

Pri Silbersteinovih je domače slavje. Veseli razgovori se pletejo med gosti za bogato obloženo mizo. Nenadoma pristopi h gospodarju služkinja in mu vidno razburjena zašepče nekaj na uho. Silberstein postane nemiren, ozre se po krogu svojih gostov in reče:

»Spoštovane dame in gospodje. Sami dobri znanci smo zbrani, pa mi gotovo ne boste zamerili, če sem vas prekinil. Služkinja mi je povedala, da je pred nekaj minutami izginila iz skrinjice moje žene dragocena biserna ogrlica. Zdi se mi, da je najpametneje, če nemudoma ukrenem vse potrebno, dokler tat še ne more biti daleč.«

»Trenutek,« se oglasi eden izmed gostov, policijski svetnik R., »nemara bi vam lahko jaz kaj pomagal, dokler ne pride policija. Pojdiva, pa si malo поблиže ogledva zadevo.«

Popolnoma gladka, polirana srebrna skrinjica je bila odprta. Prstnih odtiskov ni bilo nobenih, razen tistih, ki so jih pustili drobni, fino negovani prstki gospe Silbersteinove. Skrinjica je prazna, na vratih in okenih pa nikakega sledu vloma.

»Po vsej verjetnosti so bili hišni tatovi,« sodi policijski svetnik. »Ali imate zanesljivo služinčad?«

»Na svoje ljudi se lahko popolnoma zanesem. Vsi so že po nekaj let pri hiši in nad nikomur se ne morem pritožiti zaradi nepoštenosti.«

»Ali imate sicer v hiši kakšne tuje ljudi, izvzemši seveda nocojšnje goste, ki so bili itak vsi pri mizi, ko je izginila ogrlica.«

»Kvečjemu, če štejemo šoferje nekaterih povablencev, ali kako mislite gospod svetnik?«

»Pokličite, prosim sobarico.« Ko priteče deklica, jo vpraša policijski svetnik: »Po-

vejte Mina, kateri šoferji so pri vas v kuhinji?«

»To bi bili, čakajte — Karel gospoda bankirja K., vaš Ciril, potlej Egon gospoda upravnega svetnika T., pa Jurij gospoda zdravnika dr. V. in stari Tomaž od matere naše gospe!«

Policijski svetnik si še enkrat točno ogleda skrinjico, potlej pa se nenadoma sklone in jo prav od blizu še poduha. Zdaj veli poklicati vso služinčad in šoferje in ko so vsi zbrani, jih poprosi, naj iztegne roke. Zapovrstjo si jih ogleduje prav od blizu, potlej pa iznenada pokaže s prstom na zdravnikovega šoferja: »Ta je!« Šofer je seveda trdovratno tajil, toda ko ga preiščejo, najdejo pri njem nakit.

Kako je pogodil policijski svetnik pravega tatu, ne da bi pustil zločinec kake odtiske prstov na skrinjici?

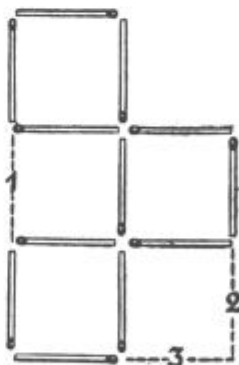
Rešitev k št. 45

(Slabo maskirani tolovaj)

Rdečelasci imajo v pretežni večini primerov tudi obrvi in vejice rdeče barve. Navadno imajo ti ljudje tudi izredno nežno, dostikrat s sončnimi pegami pokrito kožo, ki je mimo tega že sama zadosti značilne barve. Na te malenkosti pa tolovaj v naglici ni pazil, dasi so bili v tako ostrem nasprotju s črnimi lasmi, da bi moral tudi manj točen opazovalec nego so policisti opaziti nemogočo neskladnost v njegovi pojavi.

Rešitev k št. 46.

(Naredi iz 5 kvadratov 3.)

Odstraniti je treba vžigalice 1, 2 in 3 pa ostanejo le še trije kvadrati, katerih velikost in lega je ostala nespremenjena.

MNOGI NE VEDO ...

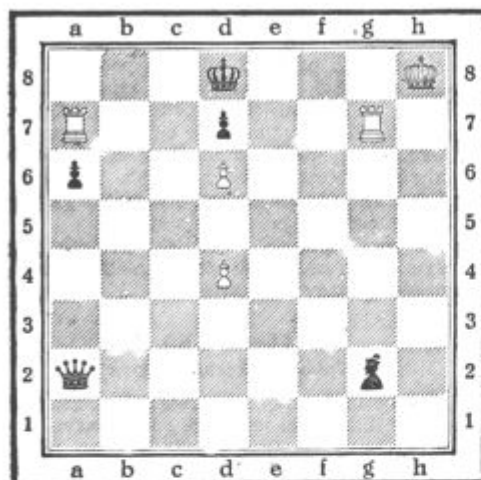
da je bila največji imperij v svetovni zgodovini mongolska država desetega stoletja;

da so trgovinske proge starega veka rabile večinoma trgovini z luksuznimi predmeti, ne pa trgovini z nujnimi življenjskimi potrebščinami.

PROBLEM 41

W. Schinkmann (+)

Mat v treh potezah

ŠPANSKA IGRA

(Igrano v predzadnjem kolu turnirja v Pymontu)

Beli: Brinkmann	Črni: Schories
1. e2—e4	e7—e5
2. Sg1—f3	Sb8—c6
3. Lf1—b5	a7—a6
4. Lb5—a4	d7—a6
5. 0—0	Lc8—d7
6. Dd1—e2	g7—g6
7. c2—c3	Lf8—g7
8. d2—d4	b7—b5
9. La4—b3	e5:d4
10. Lc1—g5	f7—f6
11. Lg5—f4	d4:c3
12. Sb1:c3	Sg8—e7
13. a2—a4	b5—b4
14. Sc3—d5	Sc6—a5
15. Lb3—c4	Sa5:c4
16. De2:c4	Se7:d5
17. Dc4:d5	Th8—f8
18. Tf1—e1	Tf8—f7
19. e4—e5

S to potezo se pričinja napad z žrtvovanjem figure, ki se konča s presenetljivo zmago.

19.	f6:e5
20. Lf4:e5	d6:e5
21. Sf3:e5	Tf7—e7

Tu je bila brezpogojno primerna izmenjava na e5. Po 22. D:e5+, Te7 23. Dh8+ (tudi Dg7! prihaja v poštev) ima beli še vedno zadosten napad, toda dobička ni mogoče jasno dokazati. Sedaj odloči Brinkmann igro s krepkim napadom

22. Dd5—g8+
23. Se5:g6!

Lg7—f8
Črni kapitulira.

Rešitev problema 40

1. Kf7—f8! Zanimiva poteza za konja d8, ki je priklenjen. Beli grozi namreč 2. e7—e8S, Sc7:e8, 3. Sf7 mat! oziroma 2. ... D:d8 3. Te1 mat 1. ... D:d8+(a) 2. e7:d8S! in beli matira s konjem na d8! 1. ... Sd5(b) 2. Sg4+, Kd6 3. e7—e8S mat 1. ... b5—b4, 2. e7—e8S. Problem z zelo živahnim udejstvomanjem konjev.

VELIKOST GLAVE IN INTELIGENCA PRI ŠOLSKI MLADINI

Ali so med velikostjo glave in inteligentnostjo pri otrocih neke zavisnosti, o tem si znanstveniki še zmerom niso edini in se vodijo o tem prezanimivem vprašanju dolge diskusije, podprte z grmadami dokazovalnega materiala. Zdravnik Bayerthal iz Wormsa je dolga leta meril glave pri šolski mladini in zbral počasi obilico statističnega materiala, ki ne zaključuje samo v pozitivnem smislu vprašanja, marveč kaže vsaj v glavnih obrisih tudi nekatere zakonitosti.

Bayerthal zaključuje svoja raziskovanja v naslednji formuli: »V starosti, ko začno otroci pohajati v šolo, se pokažejo zelo dobre duševne zmožnosti razmeroma mnogokrat pri učencih z velikimi glavami, redkeje so pri manjših glavah, pri najmanjših glavah pa skoraj nikoli. Za najmanjše glave veljajo pri Bayerthalu dečki, pri katerih znaša obod lobanje s sedmimi leti manj ko 48 cm, z 10 leti 49,5 cm, deklice iste starosti z obodom pod 48,5 cm, dalje dečki od 12 do 14 let, pri katerih je obod lobanje manjši od 50,5 in deklice iste starosti z obodom pod 49,5 cm.

ZOBEM ŠKODLJIVA VODA

Znano je, da je voda, ki vsebuje tudi malenkostno množino fluorja, zelo škodljiva zobovju, ker razjeda zobno sklenino. Kod zgled poroča ameriški zdravnik Mac Kay usodne posledice take pitne vode iz mesta Oakley v državi Idaho. Mestni vodovod se je poprej napajal iz studencev, kjer je vsebovala voda šest fluorovih ionov na milijon. Razjedena zobna sklenina je bila takrat običajen pojav med prebivalstvom. Pred sedmimi leti so pa zajeli za vodovod druge vrelce, katerih voda vsebuje le 0,5 fluorjevih ionov na milijon. Ugodne posledice niso izostale. Pri otrocih, ki so pili samo novo vodo, ni več opažati razjedene zobne sklenine. Morda bi tudi pri nas kazalo v krajih, kjer ima ljudstvo izrazito slabe zobe, preizkusiti pitno vodo.